EPISCOPATUL

ROMÂNILOR MACEDONENI

STUDIŬ APĂRUT IN «VOINȚA NAȚIONALĂ»
DECEMBRE 1896

BUCURESCI

TIPOGRAFIA „VOINȚA NAȚIONALĂ"
STR. BĂCANI 5, (HOTEL KIRIAZI).
1897.

EPISCOPATUL

ROMÂNILOR MACEDONENI

STUDIŬ APĂRUT IN «VOINŢA NAŢIONALĂ»
DECEMBRE 1896

BUCURESCI

TIPOGRAFIA „VOINŢA NAŢIONALĂ"
STR. BĂCANI 5, (HOTEL KIRIAZI).
1897.

EPISCOPATUL
ROMÂNILOR MACEDONENI

Se apropie luna de când telegrame din Constantinopole ne-aŭ adus veste despre douĕ fapte îmbucurătoare : emiterea uneĭ iradele împĕrăteştĭ pentru a acorda Românilor din Imperiul turcesc maĭ multe însemnate privilegiurĭ—şi săvîrşirea întâieĭ leturghiĭ, într'o capelă din Pera, de către P. S. Antim, Metropolitul fost al Ohrideĭ şi al Prespeĭ, ales de către fruntaşiĭ deplin împuternicițĭ aĭ poporuluĭ român macedonean ca şeful religios al Armânilor.

Toțĭ Românii iubitorĭ de neamul lor aŭ fost înveselițĭ de aceste veştĭ, carĭ anunțaŭ marile succese ale causeĭ naționale a consângenilor noştri. O bună parte din presă şi chiar un întreg partid politic — cel conservator — s'aŭ simțit totuşĭ foarte adînc jignițĭ, cum nu şi-ar fi putut închipui

cine-va. Şi de atuncĭ este aproape luna de când, maĭ rĕŭ de cât duşmaniĭ înşişĭ aĭ causeĭ române, maĭ rĕŭ de cât Fanarul, se năpustesc toţĭ cu injuriĭ, cu ocărĭ, cu minciunĭ şi cu clevetirĭ, căutând să micşoreze însemnătatea faptuluĭ; maĭ rĕŭ chiar: oferind arme şi argumente protivnicilor causeĭ.

Este miserabil!

Şi de astă-dată, conservatoriĭ aŭ o atitudine nevrednică, nemernică, nepatriotică!

Sunt, însă, precum vom arăta, consecinţĭ de astă-dată cu purtarea lor din trecut în această cestiune.

I.

Pentru ca să înţelegem, în plinătatea eĭ, cestiunea bisericească a Armânilor şi pentru ca să cuprindem rostul soluţiuneĭ pe care eĭ i-aŭ dat-o, ne va fi de mare ajutor expunerea, cam maĭ pe scurt măcar, a faselor prin care ea a trecut.

Organisaţia neamurilor în Turcia.— Armâniĭ şi Fanarul.

Idea însăşĭ a Episcopatuluĭ armânesc s'a născut din nedreptăţile strigătoare şi din impilările la carĭ Româniĭ macedonenĭ aŭ fost supuşĭ de Greciĭ Fanaruluĭ, atotputernicĭ în Pa-

triarchie, din moment ce eĭ aŭ vrut săşĭ afirme naţionalitatea lor deosebită, ca bunĭ şi credincioşĭ supuşĭ aĭ Sultanuluĭ.

Românii macedonenĭ aŭ fost vreme îndelungată literal îngropaţĭ în grecime. Era ceva natural. Româniĭ din Principate aŭ fost şi eĭ maĭ bine de un veac obiect de exploatare pentru grecimea Fanaruluĭ, căreia i-aŭ folosit la scopurile sale fie de mărire şi înavuţire personală, fie de propagandă naţională exclusivistă.

Mult maĭ uşor le-a fost încă Grecilor să transforme într'un apendice al Fanaruluĭ pe Armânĭ, înglobaţĭ prin credinţa religioasă în comunităţile greceştĭ. Chiar legile constitutive ale Statuluĭ turcesc aŭ îndemănat Fanaruluĭ predominarea exclusivă asupra elementuluĭ român din Macedonia şi Epir, cum şi încercările de a-l desnaţionalisa prin şcoală şi biserică.

Legile turceştĭ recunosc, contrariŭ păreriĭ vulgare, multe şi însemnate drepturĭ politico-civile *raialelor*. Ele nu consideră, însă, pe raiale din punctul de privire al naţionalităţiĭ, al neamuluĭ căruia-ĭ aparţin, ci totdeauna din al religiuniĭ, maĭ mult: al confesiuniĭ, al rituluĭ ce mărturisesc. Nu naţionalitatea, ci confesiunea desparte în grupe osebite, în faţa autorităţilor şi a legilor împĕrăteştĭ,

pe diversele popoare ce locuesc Imperiul. Atât e de adeverat, în cât unul şi acelaşĭ neam — precum sunt de-o pildă Armeniĭ—poate să fie împărţit în două: Ortodoxĭ şi Uniţĭ, de şi formează una şi singură naţiune, dacă totuşĭ mărturiseşte ca confesiune, două credinţe deosebite.

Maĭ mult încă: In sînul aceleaşĭ confesiunĭ pot exista grupe distincte, după originea credincioşilor, când biserica fie-căreĭ grupe este recunoscută de independentă. Ast-fel avem, în sînul confesiuniĭ catolice, două marĭ despărţirĭ: Latiniĭ propriŭ ḑişĭ şi Armeniĭ catolicĭ saŭ Uniţĭ, fie-care cu individualitatea proprie. Intre *Latinĭ* apoĭ sunt sub divisiunĭ în număr de patru: Latiniĭ propriŭ ḑişĭ, Greciĭ Uniţĭ şi Melkiţiĭ, Sirieniĭ şi Chaldeeniĭ Uniţĭ, şi Maroniţiĭ, carĭ diferă sub punctul de vedere al rituluĭ şi aŭ organisaţie eclesiastică separată fie-care, de şi *civil* sunt representaţĭ şi conduşĭ de acelaşĭ şef (vechil).

Când o confesiune saŭ o biserică este recunoscută de sine stătătoare şi capătă ast-fel organisaţiune proprie, în sînul eĭ se întocmesc municipalităţile, comunităţile, eforiile, şcoala, institutele de bine-facere, etc. Comunităţile aŭ, prin şefiĭ lor, largĭ drepturĭ şi chiar funcţiunĭ civile, precum strîngerea banilor dăriĭ, administraţia

comunală a grupelor de credincioşĭ etc. [1])

Insă, pentru ca o naţiune să poată avea toate aceste imunităţĭ, ce le acordă legile turceştĭ, e absolută nevoe ca, maĭ întâiŭ, să fi fost recunoscută de sine stătătoare în ce priveşte biserica sa. Când Bulgariĭ aŭ dobândit recunoaşterea desfaceriĭ lor, ca şefie bisericească, ca individualitate religioasă, de Patriarchie, aŭ căpătat îndată, dar numaĭ atuncĭ, toate privilegiile legale legate de autonomia bisericească în Turcia.

Aceasta este causa principală, pentru care Fanarul, stăpân pe Patriarchat, s'a împotrivit la orĭ-ce emancipare a popoarelor ortodoxe negreceştĭ de sub conducerea bisericească a Patriarchieĭ. El scăpa ast-fel din mână nu numaĭ o influenţă religioasă, ci o mare influenţă politică, precum *şi avantagiĭ* materiale.

Tot aceasta e causa pentru care Armâniĭ s'aŭ aflat sub influenţa cutropitoare a grecismuluĭ fanariot, care a căutat şi caută să-ĭ desnaţionaliseze.

---

[1]) *Ubicini*, Lettres sur la Turquie, II: Les raïas, Paris 1854. — *I. Neniţescu*, De la Româniĭ din Turcia Europeană, Bucureştĭ 1895.— *V. Bérard*, La Turquie et l'hellénisme contemporain, Paris; 1893. — Vedĭ şi *Kölnische Zeitung*, Iulie 1895 un interesant articol asupra organisaţiuniĭ bisericilor şi naţionalităţilor ne-otomane în Turcia europeană.

«Comunitățile armânești (din Macedonia) depind, întocmai și cu același drept ca și cele grecești, de Patriarch. Preoții greci sunt, în virtutea Hatihumaiumuluï și a firmanelor luï Mahomet II, șefiĭ lor religioșĭ și șefiĭ lor civilĭ. Administrator al averilor eclesiastice (și toate fundațiile școlare trebuesc, spre a fi adăpostite de bunul plac al Turculuĭ, să ia forma de legaturĭ la bisericĭ), clerul grecesc a avut pretenția să afecteze școalelor greceștĭ sumele date pentru școalele armâne» [1]).

Oamenĭ deschișĭ la minte și foarte industrioșĭ, Româniĭ macedonenĭ aŭ fost, în vremurĭ, maĭ ales în lupta pentru independența Grecieĭ, de cel maĭ mare folos neamuluĭ grecesc, cât timp, sub influența Fanaruluĭ, care strivise orĭ-ce patriotism local, eĭ se credeaŭ și se diceaŭ Elenĭ [2]). *Armatolilor* armânĭ le datorește imens neamul grecesc.

Ca toțĭ Româniĭ de pretutindenĭ, ceĭ din Macedonia aŭ păstrat, însă, în tot-deauna, maĭ ales prin femeĭ, odată cu senina puritate a moravurilor, cultul limbeĭ strămoșeștĭ. Orĭ-

---

[1]) *V. Bérard*, op. cit., p. 253.

[2]) *I. Caragiani*, Studiĭ istorice asupra Românilor din Peninsula Balcanică. — *V. Bérard*, op. cit., p. 249.

cât era de activă în stăruinţele sale propaganda greacă, iniţiată şi condusă de Fanar, ea n'a putut atrage definitiv, până la completa desnaţionalisare, de cât un număr relativ mic de Armânĭ. Chiar şi aceştĭ Grecomanĭ, însă, deşi se ḑic şi se cred Grecĭ, în familia lor rostesc armâneşte, căcĭ femeile nu vor să înveţe greceşte. Şi la o bună parte din eĭ, grecomania este aşa de puţin înfiptă, în cât, în dată ce văd pe alocurea elementul «armânesc curat» întărindu-se, se leapădă de grecie. Când Armâniĭ vor avea comunităţĭ cu fiinţă proprie şi legală, avênd biserică naţională, propaganda greacă va fi primit o lovitură straşnică, împreună cu Fanarul.

Marea majoritate a Armânilor, deja în trecut, deşi învĕţa, pentru trebuinţele negoţuluĭ şi ale afacerilor, limba greacă, păstra în afundul sufletuluĭ conştienţa individualităţiĭ naţionale distincte. La întâia ocasie bine venită poporul român trebuia să se manifeste, cu cât maĭ ales din partea Grecilor se inteţia acţiunea exclusivistă în scopurĭ particulariste şi duşmănoase Imperiuluĭ, în care Armâniĭ se aflaŭ bine [1].

Intâia flacără naţională s'a arătat odată cu începuturile renaşteriĭ Prin-

---

[1]) *I. Neniţescu*, op. cit.

cipatelor române de la Dunăre. Tractatul din Paris, prin care se recunoştea şi se restabilia o ţară românească, a avut o puternică influenţă în bine asupra Românilor macedonenĭ, cărora le-a deschis ochiĭ asupra faptuluĭ că, pentru eĭ, exista şi altceva de cât ţara grecească. Acţiunea agenţilor Imperiuluĭ francez în Constantinopole, inspirată de idea întăririĭ lăuntrice a Imperiuluĭ turcesc, a dat de asemenea resultate marĭ pentru redeşteptarea naţională a Românilor macedonenĭ.

Apostol Mărgărit. — Idea armânească.

Cam pe acest timp îşĭ începe activitatea un om, care, de atuncĭ şi până acum, prin vorbă, prin scris şi prin fapte maĭ ales, a lucrat ca să dea Românilor macedonenĭ avînt naţional şi ca să intereseze la soarta lor pe Poartă, pe România şi străinătatea. Acesta este Apostol Mărgărit.

In contra luĭ Apostol Mărgărit se duce, de cât-va timp, printr'unele ḑiare de la noĭ, o campanie veninoasă. Nu se cruţă nicĭ vieaţa luĭ privată, nicĭ activitatea luĭ ca Român şi ca supus leal al Sultanuluĭ. N'avem de gând să-ĭ luăm aci apărarea. E firesc, însă, să ne ocupăm un moment de dînsul,

pe care-l vom întîlni la fie-ce moment în desfăşurarea causeĭ macedo-române.

Orĭ-cum ar fi, este incontestabil că, în bună parte, lucrăriĭ luĭ se datoreşte ridicarea poporaţieĭ macedo române. Atât e de adevĕrat în cât, după cum scriitoriĭ merşĭ în Macedonia cu scop de a presenta lucrurile în fafavoarea Grecilor saŭ a Bulgarilor n'aŭ putut să nu vorbească despre Armânĭ, atât se împedicaŭ de eĭ la tot pasul, tot aşa, vorbind despre Armânĭ, scriitoriĭ toţĭ câţĭ aŭ scris despre Macedonia, de 30 anĭ încoace, n'aŭ putut să nu vorbească maĭ ales de Apostol Mărgărit, atât aŭ dat peste el în toate manifestaţiile lupteĭ naţionale cu Grecĭĭ Fanaruluĭ.

Ceea ce nicĭ duşmaniĭ luĭ nu-ĭ tăgăduesc este agerimea minţeĭ. Graţie eĭ, a ştiut lega relaţiunĭ preţioase pentru Armânĭ cu mai toţĭ bărbaţiĭ de frunte aĭ noştri, cu C. Negri, cu A. G. Golescu (Negru), cu Ion Ghica, cu fraţiĭ Ioan şi Dimitrie Brătianu, cu Rosetti, cu Kogălniceanu, cu D. Sturdza, Poni, etc. A întreţinut strînse legăturĭ cu principaliĭ agenţĭ aĭ luĭ Napoleon III la Constantinopole; între alţiĭ cu Jeanpietry, carele maĭ târḑiŭ a editat acolo *le Courrier d'Orient*, atât de favorabil causeĭ armâneştĭ, şi care a scris atât în presa franceză despre lupta Armânilor cu

Fanarul. Dar mai pre sus de toate, prin purtarea sa leală şi înţeleaptă faţă de guvernul turcesc, a dobândit la Poartă simpatiĭ, bună voinţă şi încredere, ale căror efecte s'aŭ constatat de maĭ multe orĭ în lupta Armânilor cu Greciĭ. Graţie acestor relaţiĭ, s'aŭ dobândit întâiele permisiunĭ de a se funda şcoale române în Macedonia şi s'aŭ pus capĕt urmăririlor provocate de Grecĭ prin autorităţile locale.

Intre Armânĭ, Apostol Mărgărit a representat de la început idea fidelităţiĭ către Turcĭ. El şi-a dat silinţa să convingă pe Românĭ să ţie la Turcia şi să-ĭ fie leal credincioşĭ, fiind-că, în timp ce alte naţiunĭ de aceeaşĭ religiune îĭ apasă şi-ĭ storc prin religiune, singurĭ Turciĭ nu-ĭ străgănesc şi le pot da ceea ce le contestă coreligionariĭ. De altă parte, prin relaţiile legate, s'a silit să convingă pe Turcia că interesul eĭ este să recunoască naţiunea macedo-română ca individualitate proprie în Impĕrăţie.

Acesta e credul celor ce lucrează adí la întărirea naţiuniĭ armâneştĭ.

Iată cum se exprimă, de alt-fel, Victor Bérard, mare amic al Grecilor, care a scris o carte spre a dovedi drepturile lor asupra Macedonieĭ şi care despre Armânĭ are părerea că se agită în deşert:

«Apostol nu cruţă nicĭ făgăduelile nicĭ dovedile de lealitate, nu atât din necesitate, trebue să o mărturisesc, cât din convingere absolută şi sinceră. «Intâiul nostru interes, al «Ar«mânilor, repetă el, este mântuirea «Imperiuluĭ Otoman. Noĭ nu sperăm «să ne unim mâne cu fraţiĭ noştri «din România : suntem despărţiţĭ de «dînşiĭ prin principate şi regate... O «crisă orientală ne-ar da în mânile «Sîrbilor, Grecilor saŭ Bulgarilor, po«poare creştine şi *civilisate*, carĭ, ţi«nêndu-ne deja prin comunitatea de «religiune, ar vroi să ne ţie şi prin «comunitatea de limbă, ne-ar închide «şcoalele, ne-ar risipi comunităţile..»[1]).

Şi maĭ jos, prietinul Grecilor adaoge, cu oare-care amărăciune:

«Poarta nu era obicĭnuită cu asemenea cuvinte din gura supuşilor sĕĭ creştinĭ... Actele Armânilor aŭ fost de acord cu vorbele lor... Autorităţile turceştĭ dorm liniştite în mijlocul intrigilor din Macedonia: Armâniĭ veghiază asupra întregeĭ turme şi Greciĭ aŭ dreptate să strige: «Cânele de Apostol!» [2]).

---

[1]) *V. Bérard*, op. cit., p. 259.

[2]) *Ibidem*, p. 261.—E foarte interesant tot capitolul : *Les Valaques* (p. 241-284), în care, cu tótă preferinţa marcată pentru Grecĭ, amicul acestora recunoaşte sforţările leale ale Armânilor în Imperiŭ.

Activitatea luĭ Mărgărit în acest sens s'a manifestat şi printr'unele scrierĭ. In afară de numeroase suplicĭ şi cererĭ adresate Porţiĭ în numele poporuluĭ armânesc pentru cutare saŭ cutare drept naţional, el a maĭ scris despre afacerile macedonene : *Réfutation d'une brochure grecque* par un Valaque épirote (1878) ; *Etudes historiques sur les Valaques du Pinde* (1881); *Les Grecs, les Valaques, les Albanais et l'Empire turc* par un Valaque du Pinde (1886) ; *La politique grecque en Turquie* (1890); *Raport despre persecuţiile şcoalelor române în Macedonia din partea Grecilor* (1875); *Memoriŭ privitor la şcoalele române de peste Balcanĭ* (1887) ; etc., etc.

Timp de 30 de anĭ, ca învĕţător, ca întemeietor de şcoale, ca inspector şcolar, ca propagandist armânesc totdeauna, el a lucrat într'una şi aceeaşĭ direcţiune, în Macedonia, la Constantinopole, la noĭ în ţară. Activitatea luĭ i-a atras mulţĭ duşmanĭ între Grecĭ, în Macedonia şi la noĭ în ţară. Nu odată era să piardă vieaţa. Pumnalat la Salonic, aruncat de două orĭ în Vardar, împuşcat în munţiĭ Ohrideĭ, a scăpat ca prin minune. Greciĭ îl acusă de trădare; eĭ ḑic că el este agent austriac şi că lucrează pentru

catolicĭ [1]). E curios că şi la noĭ aceleaşĭ acusaţiĭ i se aduc. Această potrivire o vom regăsi şi în alte privinţe.

Primele şcoale armâneştĭ.— Persecuţiile greceştĭ.

Deja la 1864 încep şi la 1868 se vădesc maĭ bine efectele acţiunii naţionale armâneşti în Macedonia.

La 1864 se deschide, de către Dim. Atanasescu, întâia şcoală armânească separată, în Tîrnovo, lângă Bitolia. De atuncĭ şi până la 1868 se maĭ deschid alte 5 şcoale: la Gopeşĭ, Avela, Vlaho-Clisura, Ohrida şi Cruşovo. De la 1870 până la 1878, s'aŭ maĭ făcut şcoale armâneştĭ în Călivele de lângă Veria (Caraferia), Neveasta, Perivoli, Perlepe şi Monastir.

Inceputurile sunt foarte grele. In ḑece anĭ abia se fac opt şcoale (până la 1875 [2]). Causa stă în năprasnica persecuţie a cleruluĭ grec.

Toate întâiele şcoale armâneştĭ din Macedonia aŭ fost, din causa posiţiuniĭ speciale a Armânilor, deschise ca şcoale private. Românii, neavênd comunităţĭ distincte ale lor de sine stătătoare, nu puteaŭ să aibă şcoale co-

[1]) *V. Bérard*, op. citat.

[2]) *Ibidem*, p. 253. — *T. T. Burada*, Cercetărĭ despre şcoalele româneştĭ din Turcia, Bucureştĭ 1890.

munale. Acestea eraŭ şi sunt, în tóte părţile locuite de Armânĭ, în mâna Grecilor, carĭ dispun de edificiile naţionale şi de toate mijloacele băneştĭ ale comunelor pentru întreţinerea şcoalelor.

Ceĭ ce aŭ deschis întâiele şcoale sunt D. Atanasescu, Apostol Mărgărit, D. Cosmescu, Sterie Cionescu, Tuliŭ Tacit. Mărgărit el însuşĭ, şi cu rĕposatul Tacit, aŭ fost împreună întemeietoriĭ şi învĕţătoriĭ maĭ multora din aceste şcoale şi aŭ funcţionat ca atarĭ până la 1883 în Vlaho-Clisura.

Fondurile necesare pentru fundarea acestor prime şcoale armâneştĭ proveniaŭ în cea maĭ mare parte de la fundatoriĭ lor: Apostol Mărgărit, D. Atanasescu, Cozacovicĭ şi V. Dan. Metropolia din Iaşĭ a dat ajutor pentru întemeiarea şcoaleĭ din Călivele de la Veria; Comitetul Macedo-Român din Bucureştĭ ajuta şi el cu unele mijloace băneştĭ; dar maĭ ales ajutaŭ Armâniĭ înşişĭ.

Tot pe aceeaşĭ vreme s'a început a se ceti într'unele bisericĭ din Macedonia *Apostolul* pe armâneşte, şi încă de la 1868 Armâniĭ «curaţĭ» clădiră bisericĭ ale lor propriĭ. La 1876, eĭ aveaŭ deja o biserică catedrală în Cruşovo, oraş mare şi curat românesc, dar în care Grecomanii eraŭ atot puternicĭ.

Fanarul şi-a dat toate silinţele ca să striveaseă mişcarea macedo-română chiar din faşă. Şcoala şi biserica română deveniră obiectul persecuţiilor tuturor uneltelor Fanaruluĭ, începênd de la Patriarchie şi până la cel din urmă preot grec saŭ grecoman. Poarta însăşĭ nu putea să acorde de cât un scut slab Armânilor, fiind-că nu-ĭ cunoştea, iar de simţimintele lor de fidelitate nicĭ nu avea idee.

Despre persecuţiile ce aŭ îndurat şcoala şi biserica română în acea epocă, se găsesc amănunte foarte interesante în raportul publicat de Mărgărit, în anul 1874, în «Convorbirĭ Literare» şi în *Cercetărĭ despre şcoalele româneştĭ din Turcia* ale d-luĭ T. T. Burada[1]). Reiese de acolo că înseşĭ întâiele şcoale române din Macedonia n'aŭ fost intemeiate de cât tot din causa persecuţieĭ desfrînate a Fanaruluĭ contra orĭ-căriĭ manifestaţiĭ naţionale ne-greceştĭ.

Invĕţător la şcoala comunală din Vlaho-Clisura, Apostol Mărgărit începuse, la 1862, să predea copiilor — Armânĭ cu toţiĭ—şi limba lor maternă odată cu cea grecească. Patriarchul, înştiinţat, ceru în 1864, prin archie-

[1]) Vedĭ şi *Emile Picot,* Les Roumains de la Macédoine, Paris 1875.

reul din Castoria, isgonirea luĭ Apostol Mărgărit de la şcoală şi din Clisura. Comuna, însă, refusă categoric, şi îndată se începu luptă straşnică în contra propovĕduitoruluĭ limbiĭ armâneştĭ între Armânĭ. In cele din urmă, Apostol Mărgărit a trebuit să plece de la şcoala comunală.

A rĕmas, însă, în Clisura, unde dedea lecţiĭ particulare de limba română. Maĭ apoĭ, s'a gândit să deschidă o şcoală privată, pentru care a capĕtat învoirea Porţiĭ. Pe urmă, împreună cu alţiĭ, a deschis şcoale şi aiurea. Patriarchia şi Fanarul, prin preoţi şi archiereĭ, s'aŭ năpustit îndată asupra şcoalelor armâneştĭ. Invĕţătoriĭ aŭ fost excomunicaţĭ de pe amvon ; aŭ fost, apoĭ, excomunicaţĭ şi părinţiĭ elevilor. S'aŭ provocat scandalurĭ în comune, pentru a se putea închide unele şcoale ; s'aŭ pus pe goană eleviĭ şi învĕţătoriĭ prin oamenĭ înarmaţĭ, ca la Clisura, unde Arnăuţĭ aŭ intrat cu revolvere şi cuţite ca să deşarte salele de şcoală.

Aŭ fost goniţĭ din şcoalele comunale toţĭ institutoriĭ carĭ cutezaŭ să pomenească numele de Armân, cum s'a întîmplat d-luĭ Vasilopol din Neveasta. Preoţiĭ aŭ afurisit în biserică pe susţinĕtoriĭ şcoalelor române, ca la Gopişte. Se corupeaŭ funcţionariĭ provincialĭ, ca să facă nedreptăţĭ şi

miseriĭ învĕţătorilor. Nu odată Apostol Mărgărit şi tovarăşiĭ sĕĭ aŭ fost puşĭ la poprealā din această causă, ca *duşmanĭ aĭ Imperiuluĭ.* Şcoala înfiinţată de Dim. Atanasescu la Tîrnovo, în 1864, n'a putut funcţiona regulat de cât abia din 1867, pentru că, după denunţarea şi cererea episcopuluĭ grec, Atanasescu fusese arestat şi şcoala închisă. A trebuit ordin formal de la Poartă, pentru a fi lăsată să funcţioneze. La Ohrida, în 1868, archiereul Meletie obţinu şi maĭ mult : arestarea tuturor fruntaşilor oraşuluĭ, pentru că creaseră o şcoală armânească.

Preoţilor de naţionalitate macedo-română li se cerea de archiereĭ angajament formal că «defaimă şi dispreţuesc din tot sufletul şi din toată inima *propaganda română* şi făgăduesc să păstreze pe viitor supunere şi ascultare autorităţilor bisericeştĭ», carĭ le porunciaŭ să afurisească pe orĭ-ce Armân voia să fie şi să rĕmâe Armân [1]).

Progresele Armânilor şi persecuţia grecească între 1878 si 1890

Insă, în 1878, îndată după răsboiŭ, guvernul împĕrătesc al Turcieĭ încuviinţează ca Apostol Mărgărit să fie

---

[1]) *T. T. Burada*, op. cit., p. 21—22.

rînduit, în mod regulat, de către guvernul României, ca inspector al şcoalelor române din Turcia. Tot odată, Marele Vizir Savfet Paşa emite, în Septembre 1878, un ordin în favoarea şcoalelor române, care şi adĭ e în vigoare pentru dînsele. Acel ordin, adresat valiilor din Ianina şi Salonic, cu prilejul persecuţiilor ce se făceaŭ şcoalei din Neveasta, fundată în 1875, sună ast-fel :

«*Inalta Poartă a fost înştiinţată : pe de o parte că Românii din Epir, Tesalia, Macedonia (din sangiacul Tricala, din vilaetul Ianineĭ şi din vilaetul Saloniculuĭ) doresc să înveţe carte în propria lor limbă şi să întemeeze şcoale, şi, pe de altă parte, că clerul grecesc, îmboldit de duhurile necuratuluĭ, împinge pe autorităţile locale să le pue felurite pedicĭ şi chiar să persecute pe profesoriĭ românĭ. Vĕḑênd totuşĭ că în imperiul nostru nu este îngăduit nimĕruĭ să împedice mersul şi deplina exercitare a cultuluĭ şi a învĕţăturiĭ şcolare, veţĭ bine-voi a face cunoscut funcţionarilor civilĭ ce aveţĭ sub ascultarea Excelenţeĭ Voastre, că eĭ nu trebue să apese pe nicĭ unul din locuitorĭ şi să nu se împotrivească fără pricină la orĭ-ce exercitare a cultuluĭ şi a învĕţăturiĭ ; iar când ar cere trebuinţa, să apere chiar şi să ajute pe învĕţătoriĭ românĭ*».

Şcoalele armâneştĭ, recunoscute ast-fel, prosperează frumos şi întăresc în Armânĭ conştiinţa naţională şi, o-dată cu ea, spiritul de fidelitate către Sultan.

Din 1878 până în 1890—în doĭ-spre-ḑece anĭ—se întemeiază 24 de şcoale, din carĭ 7 de fete. In 1881—82 se crează un gimnasiŭ românesc la Bitolia şi, în 1884, acel gimnasiŭ se transformă în liceŭ cu internat. In 1882, se crează o şcoală română mixtă de băeţĭ şi fete chiar la Constantinopole. In 1886, însă, institutorul Taşcu Iliescu trebui să meargă la Cruşovo, unde se adăogară câte-va clase gimnasiale, şi şcoala din Constantinopole se închise provisoriŭ.

In acelaşĭ timp, numĕrul bisericilor, în carĭ se citesc rugăciunĭ pe româneşte, devine şi el maĭ mare.

O acţiune violentă porneşte din partea Patriarchieĭ şi a comunităţilor greceştĭ din Turcia în contra şcoalelor armâneştĭ şi a preoţilor carĭ cutează să treacă peste ordinele exprese ale Episcopilor şi să oficieze serviciul divin în limba credincioşilor armânĭ.

Printr'un ordin formal, Patriarchul porunceşte, în 1882, tuturor archiereilor din Macedonia şi din Epir să facă toate putincioasele spre a obţine închiderea şcoalelor române şi să pe-

depsească straşnic pe preoţiĭ armânĭ. Silogurile greceştĭ din Turcia se pun pe lucru.

Şcoalele din Gopeşĭ şi Resna sunt închise, după denunţărĭ mincinoase ale Grecilor. Papa Dimitrie, institutor în Grebena, e arestat, după alte denunţărĭ greceştĭ. Profesorul român G. Pap, din Monastir, e implicat într'un odios complot grecesc[1]) contra Porţiĭ şi osîndit, după intrigile Fanaruluĭ, la puşcărie. Se arestează, tot atuncĭ, eleviĭ liceuluĭ român. Apostol Mărgărit şi fiul sĕŭ sunt, de maĭ multe orĭ, în primejdie de moarte. Şcoala din Caterina e închisă. Se fac denunţărĭ contra şcoalelor armâneştĭ din Parlepe, Monastir şi Constantinopole, şi pretutindenĭ se fac perchisiţiĭ, carĭ le discreditează în ochiĭ poporaţieĭ temĕtoare. Riza Penna, institutor armân, e arestat la Salonic, tot după denunţărí greceştĭ. Ştiindu-se cât ţin Armâniĭ la moralitate, se începe o campanie de calomniĭ contra *imoralităţiĭ* şcoalelor române. E o prigonire pe toate căile, spre a desgusta pe Armânĭ de şcoalele lor; spre a desgusta pe învĕţătorĭ, ostenindu-ĭ prin necurmate denunţărĭ şi urmărirĭ; spre a-ĭ face pe toţĭ suspecţĭ organelor provinciale ale guvernuluĭ imperial.

---

[1]) Procesul Pikion-Panurias.

In tot-deauna, însă, Poarta intervine şi face dreptate Armânilor ; pedepseşte chiar pe funcţionariĭ ce-ĭ străgănesc, redeschide şcoalele, contra cărora Greciĭ isbutiaŭ, prin denunţărĭ şi clevetirĭ, să ridice bănuelile autorităţilor locale.

In Biserică, de asemenea persecuţie. In 1880, pentru că botezase româneşte pe copilul luĭ Tuliŭ Tacit, preotul Sofronie Gheorghiu din Vlaho-Clisura este maltratat de episcopul sĕŭ şi suspendat din oficiŭ. La Gopeşĭ, pentru că vru să boteze pe copilul învĕţătoruluĭ român G. Caracota, preotul Papa Sgala fu gonit. Copilul fu botezat de alt preot, Papa Nance, care, pentru această faptă, fu pus la aspră pedeapsă din partea archiereuluĭ şi făcut *argos*, adecă excomunicat. Tot la Gopeşĭ, chemat ca să tîrnosească biserica clădită de Armânĭ, archiereul grec, vĕḑênd inscripţiĭ armâneştĭ în biserică, începu să blesteme în locaşul sfînt, afurisi pe ceĭ ce eraŭ de faţă şi vru să fugă, fără a sfinţi biserica. In urma intervenţieĭ femeilor, cari-l ameninţaŭ, archiereul îşĭ făcu datoria. Pretutindenĭ, preoţiĭ şi învĕţătoriĭ carĭ spuneaŭ rugăciunĭ în armâneşte eraŭ afurisiţĭ şi preoţiĭ aspru pedepsiţĭ de episcopiĭ grecĭ [1]).

[1]) Veḑĭ *I. Neniţescu*, op. cit.; *T. T. Burada*,

Purtarea lealǎ a Românilor macedonenĭ, carĭ se fereaŭ de orĭ-ce împărechiare duşmană Porţeĭ şi se vĕdeaŭ în toate ocasiile supuşĭ fidelĭ al Sultanuluĭ, fără gândurĭ ascunse şi fără perfidiĭ, le atrăgea, însă, tot maĭ mult bine voitoarea interesare a cercurilor conducĕtoare turceştĭ.

Deja la 1882, Apostol Mărgărit poate obţinea de la Poartă maĭ multe ordine viziriale, în carĭ se accentuează, relativ la Armânĭ, că *a admite că cineva nu are drept să roage pe D-zeŭ în limba sa nu este cu putinţă.* Iar maĭ târḑiŭ, faţă cu persecuţia sistematică a cleruluĭ grec, Poarta recunoaşte, în 1887—88, Armânilor, dreptul de a avea bisericĭ în carĭ să se spună sfînta leturghie în limba poporuluĭ român de pe cărţĭ canonice, aprobate. Patriarchia a refusat însă tot-deauna aprobarea.

Chiar în timpul acela, isbucneşte o gravă neînţelegere între Patriarchie şi Poartă; Patriarchul ordonă încetarea serviciilor divine în tot Imperiul. Armânii, fidelĭ Sultanuluĭ, se folosesc de dreptul ce le era acordat şi, pe când Grecii stau în luptă cu Poarta, în bisericile din Gopeşĭ, Mo-

---

op. cit.; şi ḑiarele române din timpul acela, carĭ conţin numeroase corespondenţe din Macedonia despre persecuţiile greceştĭ.

loviştea, Ohrida, Moscopole, Pleasa, Hrupiştea, Vlaho-Clisura, Avela, Veria, Magarova, Cruşovo, Perivoli, se face slujba sfîntă în limba română.

Conflicte violente între clerul grec cu Grecomaniĭ şi preoţiĭ armânĭ cu Macedo-Româniĭ sunt urmarea acesteĭ procedărĭ hotărîte. In toate locurile unde pot (la Cruşovo, la Vlaho-Clisura, la Hrupiştea, la Veria, la Magarova, la Moloviştea), Episcopiĭ grecĭ şi Grecomaniĭ vor să împedice cetirea rugăciunilor în armâneşte. Eĭ provoacă chiar bătăĭ în biserică, unde archiereiĭ grecĭ merg ca să pedepsească pe preoţiĭ armânĭ şi să blesteme din altar limba armânească, cum s'a întîmplat la Vlaho-Clisura. Preoţiĭ sunt închişĭ de archiereĭ, bătuţĭ, puşĭ în fiare, excomunicaţĭ (Papa Cosma din Moscopole, preotul din Govişea, Papa Dimitrie Constantinescu din Grebena — Acesta, ca să scape de cruntele bătăĭ ce i-se dase, după arestarea sa, de către Episcop, s'a declarat pentru Papa şi s'a făcut catolic, Este singurul Macedonean catolicisat). Se refusă, în fine, de către archiereiĭ grecĭ mir bisericilor române, pentru ca să nu maĭ poată funcţiona.

Lucrurile ajung acolo că Româniĭ din treĭ comune marĭ, ceĭ din Cruşovo, din Hrupiştea şi din Castoria fac declaraţiĭ formale, de faţă cu gu-

vernorul turc, că se desfac de Patriarchie şi se pun sub scutul Exarchatuluĭ bulgăresc (1892)[1].

Progresele Armânilor între 1890 şi 1896.

Pentru ca să înţelegem maĭ bine în ce stadiŭ ajunsese lupta Grecilor contra curentuluĭ naţional armânesc, trebue să însemnăm aicĭ că, după cele maĭ strînse numĕrătorĭ, Armâniĭ sunt în numĕr de peste 800.000 suflete, din carĭ vre-o 400 de miĭ se găsesc numaĭ în cele treĭ vilaiete ale Macedonieĭ (Salonic, Ianina, Monastir)[2] şi că, la începutul anuluĭ 1890, posedaŭ deja 35 de şcoale, între carĭ un liceŭ cu internat şi un semi-gimnasiŭ.

Peste 2 anĭ, în 1892, Armâniĭ aveaŭ deja 63 de şcoale cu 3382 elevĭ, deşi toate edificiile naţionale eraŭ, cum şi sunt încă, în mânile Grecilor.

Adĭ, şcoalele trec peste 90, între carĭ 1 liceŭ cu externat (Bitolia), 1 gimnaziŭ (Ianina) şi un semi-gimnasiŭ; iar bisericile armâneştĭ sunt în

---

[1]) *Correspondance de l'Est* (Viena), 7 August 1892, şi ḑiare române de pe acea vreme.

[2]) *I. Neniţescu* dă 1.200.000, din carĭ 450.000 în Macedonia; cam tot atâţia dă şi *D. Bolintineanu*, în *Călĕtoriĭ la Româniĭ din Macedonia.* Noĭ am urmat însă o numĕrătoare maĭ redusă.

numĕr de vre-o 25, între carĭ şi o biserică catedrală la Vlaho-Clisura.

Armânii progresează decĭ tot maĭ repede.

Episcopatul armânesc şi Poarta.— Petiţiunea din 1892.

II.

Faţă, de impilările şi de suferinţele ce le veniaŭ din partea cleruluĭ grec, ce aveaŭ Armânii de făcut?

Ceea-ce Românii macedonenĭ aŭ vrut să capete, de la începutul chiar al mişcăriĭ lor naţionale pe calea culturală, a fost recunoaşterea individualităţiĭ lor ca neam deosebit de al Grecilor.

Cu cât aŭ fost maĭ apăsaţĭ, cu atât acţiunea lor s'a accentuat maĭ bine. Ea s'a desvoltat maĭ ales cu cât a crescut şi acţiunea Grecilor şi acea a Bulgarilor în Macedonia, fiind-că şi uniĭ şi alţiĭ îĭ ameninţaŭ să-ĭ înghiţă.

Supuşĭ credincioşĭ aĭ Sultanuluĭ şi vĕḑênd maĭ curînd în Turcĭ mântuirea lor naţională de cât în coreligionarĭ, Armânii n'aŭ căutat nicĭ-odată ceartă nicĭ poporaţiilor de aceeaşĭ lege religioasă cu dînşiĭ; dar, dacă aŭ vĕḑut că primejdia din partea coreligionarilor devenia din ḑi în ḑi maĭ mare, aŭ trebuit, în mod firesc, să a-

jungă la convingerea că a trăi în pace cu aceia era şi este peste poate.

Faţă cu persecuţiile îndreptate contra şcoaleĭ şi bisericiĭ lor, chiar după ce Poarta le acordase drepturile din 1878 şi 1887—88, era maĭ presus de îndoială că nici-odată clerul grec, împins şi stăpânit de Fanar, nu avea să cedeze şi să îngădue Armânilor usul în pace al drepturilor recunoscute lor de Poartă. Era vĕdit apoĭ că, chiar dacă aceasta s'ar fi întîmplat, propăşirea serioasă nu se putea obţinea pe teren cultural naţional de cât dacă, în jurul bisericilor române şi la umbra lor scutitoare, se puteaŭ organisa comunităţile şi eforiile armâneştĭ distincte, sub a cărora ocrotire legală să se desvolte şcoala.

Pentru ca să aibă comunităţĭ şi eforiĭ —garanţia legală contra intenţiunilor de cutropire şi de exploatare ale Patriarchieĭ şi Fanaruluĭ, — Armâniĭ aŭ fost aduşĭ, chiar de Patriarchie şi de Fanar, să cugete la crearea şi instituirea unuĭ Episcopat al lor, deosebit de al Grecilor.

Prin Episcopatul lor Greciĭ, prin Exarchatul lor Bulgariĭ, căutaŭ şi caută să-şĭ întărească înrîurirea în Macedonia, înrîurire tot-deauna duşmănească Armânilor şi adese orĭ chiar Imperiuluĭ turcesc. In Episcopatul armânesc, Româniĭ macedonenĭ ve-

deaŭ decĭ, în mod natural, pavĕza naţionalităţiĭ şi a progresuluĭ lor.

Încă din 1880, Apostol Mărgărit a adresat Porţiĭ o petiţiune în acest sens, în numele poporuluĭ macedo-român. De atuncĭ în coace, de maĭ multe orĭ s'aŭ îndreptat Armâniĭ cu cererĭ identice guvernuluĭ împĕrătesc. Idea nu era coaptă, saŭ poate momentele n'aŭ fost proprice, şi cererilor nu li s'a dat curs.

Actele de violenţă ale cleruluĭ grec dintre 1887 şi 1890 de o parte, de altă parte convingerea că Armâniĭ sunt fidelĭ şi lealĭ supuşĭ aĭ Impĕrăţieĭ aŭ făcut, însă, ca, în 1890, când Apostol Mărgărit a revenit la cererea luĭ către Poartă, aceasta să accepte cu mare bună voinţă idea de a da Armânilor un şef bisericesc naţional.

In 1890, Sublima Poartă şi a spus cuvîntul asupra cestiuniĭ, şi acest cuvînt a fost favorabil cereriĭ Armânilor.

Şi atuncĭ şi maĭ târziŭ, în 1891 şi 1894, Marele Vizir şi guvernul imperial s'aŭ rostit în terminĭ bine-voitorĭ pentru idea Episcopatuluĭ armânesc, punênd o singură condiţie, ca *şeful religios al Armânilor să fie raia*, adecă supus otoman.

Indată Apostol Mărgărit începu lucrarea în poporul armânesc, pentru a se face, în acest sens, o cerere

formală Sultanuluĭ In iarna din anul 1891—92, o delegaţiune de 6 Armânĭ, deplin împuternicițĭ, cu procurĭ iscălite de ḑecĭ de miĭ de oamenĭ, s'aŭ presentat la Constantinopole, şi aŭ aşternut Sultanuluĭ, în Iunie 1892, o petiţiune în sensul tractărilor începute de Mărgărit în 1890.

Delegaţiunea armânească se compunea din:

Papa Nicola Cornetescu, preot din Cruşovo (Monastir); *Papa Haralamb, Balamace*, preot din Gherige (Monastir); *Gheorghe Hagi Goga*, negustor din Caraferia (Salonic); *Christu Zega*, negustor din Caterină (Salonic); *Zissi* doctor în medicină la Zagor (Ianina); *Haralamb Cogiaman*, institutor la Berat (Albania, Ianina). D-l *D. Atanasescu*, institutor la Tırnavo era secretarul delegaţiuniĭ.

Petiţiunea remisă Sultanuluĭ glăsuia ast-fel despre cererea Armânilor:

«*Precum Iĭ va plăcea M. V. Imperiale să constate din citirea procurilor pe carĭ ne luăm respectuos libertatea de a le supune cu această suplică, poporul valah, aşa de credincios M. V. Imperiale şi aĭ căruia mandatarĭ suntem,—popor care trăeşte calm şi liniştit sub auspiciile Suveranuluĭ sěŭ în oraşele, comunele şi satele din vilaietele Monastir, Ianina, Salonic, se vede*

el însuşĭ şi-şĭ vede pe proprii sĕĭ preoţĭ împedicaţĭ arbitrar de Patriarchie şi de Metropoliţiĭ grecĭ de a exercita cultul divin în limba sa maternă, prin mijlocirea cărţilor canonice admise şi recunoscute de Sublima Poartă, în vreme ce Greciĭ şi Bulgariĭ, ca şi toate cele-lalte popoare puse sub egida tutelară şi bine-făcĕtoare a M. V. Imperiale se bucură libere de acest drept natural.

«In diferite rîndurĭ poporul valah a avut recurs, în formele cerute, la Metropoliţiĭ grecĭ şi la Patriarchia din Constantinopole pentru ca să-ĭ roage— în numele legiĭ şi al dreptuluĭ spiritual al popoarelor creştine,—să nu maĭ împedece pe poporul valah din Turcia de a ruga pe D-zeŭ în biserici în propria sa limbă. Totuşĭ, faţă cu refusurĭ îndărătnice, acelaşi popor valah şi-a adus atuncĭ plângerile la autorităţile provinciale competente şi, în cele din urmă, le a adresat Sublimeĭ Porţĭ. Ordine, ce e drept, s'aŭ dat de maĭ multe orĭ Patriarchieĭ greceştĭ, ca să nu maĭ pue pedicĭ exerciţiuluĭ cultuluĭ divin în limba valahă; şi faptul a fost, apoĭ, adus la cunoştinţa vilaietuluĭ din Monastir. Totuşĭ, cu toate aceste ordine, Valahiĭ continuă a vedea împedicat pentru eĭ liberul exerciţiŭ al cultuluĭ lor de către Patriarchie şi de către Metropoliţiĭ grecĭ, al căror scop real, când se poartă ast-fel—este de a deslipi

de Imperiŭ, elenisându-ĭ, pe Valahĭ şi clerul lor, ale cărora sentimente de fidelitate şi de devotament către M. V. sunt nestrămutate, şi de a servi—prin acest mijloc—causa uneĭ politicĭ străine, ostilă guvernuluĭ Mărinimosuluĭ nostru Suveran şi Stăpânitor.

«In calitatea noastră de împuterniciţĭ aĭ poporaţiilor valahe din Turcia, îndrăsnim să vĕ declarăm, cu respect, Sire, că totuşĭ simţemintele de fidelitate, de devotament şi de recunoştinţă, carĭ însufleţesc poporul valah faţă de Mărinimosul sĕŭ Suveran, nu se vor schimba şi nu se vor altera nicĭ odată şi că Valahiĭ sunt şi vor fi tot deauna gata să-şĭ sacrifice şi existenţa şi averile pentru fericirea şi prosperitatea Iubituluĭ lor Stăpânitor şi Padişah.

«Cu toate astea, ca să fie cruţat de nedreptăţile, a căror victimă este din partea Patriarchieĭ şi a Metropoliţilor grecĭ, poporul valah, întocmaĭ ca şi cele-lalte popoare din vastul Imperiŭ al M. V., ar fi fericit să aibă un şef religios, Valah de origine, pe care să-l aleagă şi să-l desemneze dînsul, care să se bucure de toată încrederea guvernuluĭ otoman şi care să fie supus fidel al M. V. Imperiale.»

Petiţiunea se termină cu respectuoasa cerere de a se acorda poporuluĭ armânesc «favoarea de a alege

un șef religios, care să poarte numele de Metropolit Primat și a căruia misiune să fie de a supraveghia și a conduce spiritual poporul armânesc pe calea îndeplinirii datoriilor sale sacre față de Dumnezeŭ și de Suveran». La finele petițiunii se adaoge că, în ce privește școalele, «Metropolitul Primat armânesc va avea grijă să nu urmeze calea de oposiție și de fanatism a Patriarchieĭ greceștĭ și școalele Valahilor vor rĕmânea tot sub supraveghiarea agenților provinciali aĭ Ministeriuluĭ de instrucțiune publică».

In urma presentăriĭ acesteĭ petițiunĭ, Sultanul a ordonat Sublimeĭ Porțĭ să se ocupe de afacere și să facă, în înțelegere cu Patriarchia, dreptatea cuvenită poporuluĭ român.

Ordinul a fost comunicat de Poartă Patriarchieĭ.

Cestiunea Episcopatuluĭ armânesc incepuse nu se putea maĭ bine; era bine vĕdută de cercurile conducĕtoare turceștĭ și sprijinită de Pórtă. Totușĭ, la un moment dat, ea a fost pe punctul de a cădea cu totul. De ce? Vom arăta.

Tractările cu Patriarchia. — Nouĕ persecuțiĭ.—Fapt împlinit.

Prin remiterea petițiuniĭ la Sultan și prin buna primire ce i se făcuse,

idea Episcopatului macedo-român ajunsese în fasa sa culminantă. Armânii nu maĭ aveaŭ de cât să-şĭ susţie cererea de acord cu vederile Porţiĭ, ca nişte bunĭ, credincioşĭ şi lealĭ supuşĭ aĭ Imperiuluĭ turcesc. Delegaţiunea Armânilor şi Apostol Mărgărit aŭ şi stat în Constantinopole, pentru ca să lucreze în acest sens, maĭ bine de 2 anĭ.

După ce a primit cererea Armânilor, Poarta, pe de o parte a comunicat-o Patriarchieĭ spre cunoştinţă, iar pe de altă parte a sfătuit pe delegaţiĭ Armânilor ca şi eĭ înşişĭ să se pună în înţelegere cu Patriarchia.

In tot-deauna Turciĭ aŭ fost, în cestiunile relative la interesele raialelor, respectuoşĭ de drepturile câştigate şi s'aŭ ferit să bruscheze lucrurile saŭ pe oamenii de alt cult de cât al lor.

Prevĕḑênd că Patriarchia va căuta să străgănească afacerea şi să o zădărnicească, delegaţiĭ Armânilor nu s'aŭ arĕtat dispuşĭ să intre în tractative cu ea. N'aŭ făcut-o de cât după repeţite sfaturĭ de la amiciĭ causeĭ lor şi maĭ ales după ce, ca rĕspuns la comunicarea cereriĭ Armânilor de a avea şef bisericesc naţional, Patriarchia s'a plâns Porţiĭ, contrar adevĕruluĭ, că nicĭ odată Armâniĭ nu s'aŭ adresat eĭ cu cererĭ relative la bisericile lor.

Când, însă, delegaţiunea a mers la Patriarchie, reaua voinţă a acesteia s'a dat cu totul pe faţă.

Maĭ întâiŭ, unul din delegaţĭ, care este preot, n'a fost primit, pentru acest motiv. Ceĭ-lalţi doĭ, carĭ eraŭ atuncĭ în Constantinopole, aŭ fost primiţĭ, dar li s'aŭ cerut procurile în virtutea cărora veniseră să discute cu Patriachia. Numaĭ după ce eĭ aŭ refusat să arate procurĭ şi aŭ declarat că eĭ aŭ venit la Patriarchie trimişĭ de Poartă, iar nu de poporul lor, care nu i-a însărcinat să tracteze cu Patriarchul— numaĭ atuncĭ Patriarchia a discutat cu eĭ cestiunea.

Resultatul întrevederiĭ a fost de aşa natură în cât unul din delegaţĭ, d. Zissi Papatanasi [1]), putea scrie a doua ḑi chiar că nicĭ o speranţă nu era de înţelegere cu Patriarchia şi Fanarul şi că o tocmeală pe basele dorite de eĭ ar fi fost sdrobirea causeĭ Armânilor. Când Armâniĭ ajunseseră deja la convingerea că, fără de şef bisericesc naţional—chiar şi recunoscut şi în legăturĭ spirituale cu Patriarchia — nu vor putea să-şĭ apere naţionalitatea, Patriarchia şi Fanarul propuneaŭ îndulcirĭ menite a frânge chiar şi armele cu carĭ Armâniĭ luptaseră până aci.

---

[1]) Acesta s'a întors apoĭ contra luĭ Mărgărit şi l'a acusat că vrea să rupă pe Armânĭ de Patriarchie!

In timpul acestor tractative dintre delegaţĭ, Patriarchie şi Poartă—tractative destul de lungĭ şi pe carĭ le-aŭ maĭ prelungit şi discuţiile dintre Pórtă şi Patriarchie relative la acordarea beratelor a 2 episcopĭ Bulgarĭ noĭ în Macedonia,—Greciĭ şi Patriarchul urmează, însă, cu violenţele în Macedonia. La Vlaho Clisura; şi la Perlepe, se întîmplă ciocnirĭ serioase şi bătăĭ grave în bisericĭ, din causa archiereilor grecĭ, carĭ merg să isgonească, cu Grecomanĭ înarmaţĭ, pe preoţiĭ ce slujesc armâneşte. Preoţiĭ şi cântăreţiĭ sunt isgoniţĭ cu forţa. In bătaie, archiereiĭ grecĭ sunt loviţĭ. La Clisura, Episcopuluĭ Alexandru al Presspeĭ şi Ohrideĭ, femeile îĭ smulg barba. La Moloviştea, acelaşĭ episcop afuriseşte în biserică toată comuna şi închide biserica, oprind pe preoţĭ de la leturghie. In bătaie, se întîmplă acolo moarte de om. La Gopeşĭ, Grecomaniĭ, puşĭ de Episcop, sparg într'o noapte biserica şi fură maĭ multe vase sfinte, pentru ca preoţiĭ să nu maĭ poată sluji. Autorităţile descoperĕ pe hoţĭ şi se dă pe faţă tot complotul. Patriarchia, de altă parte, ameninţă *formal* pe Armânĭ că va excomunica în bloc întreaga lor naţiune[1].

[1] *I. Neniţescu*, op. cit.—Vedĭ şi *Correspondance de l'Est* (Viena), *Românul*, *Gazeta Nouă*, *Liberté roumaine* şi alte ḑiare din 1891—1892.

In aceste împrejurărĭ, nu le maĭ rĕmâne Armânilor speranţă de a se înţelege cu Patriarchia. Eĭ nu maĭ vĕd scăparea de cât într'o rupere de Patriarchie saŭ cel maĭ puţin într'un *fapt împlinit*, care să o silească a le recunoaşte drepturile şi a-ĭ lăsa în pace să le exerciteze.

Armâniĭ ajunseseră la idea că numaĭ printr'un *fapt împlinit* vor putea sili pe Patriarchie să le recunoască drepturile, pe carĭ Poarta vroia să le confirme, dar fără să bruscheze ea însăşĭ lucrurile.

Planul Armânilor era să găsească o persoană din tagma eclesiastică întrunind toate calităţile cerute şi, după o prealabilă înţelegere cu toţĭ factoriĭ interesaţĭ, să o proclame de şef al lor religios şi să ceară de la Poartă confirmarea alegeriĭ făcute şi recunoaşterea Bisericiĭ armâne. Faţă de acest fapt, Patriarchia nu maĭ putea să alerge la subterfugiĭ dilatoriĭ. Trebuia să se pronunţe: orĭ recunoştea pe ales, orĭ îl reproba şi, odată cu el, reproba şi pe Armânĭ, carĭ ast-fel scăpaŭ de sub tutela apăsătoare a Patriarchieĭ şi a Fanaruluĭ.

Guvernul conservator şi Episcopatul armânesc.

Incă din 1892, Apostol Mărgărit căuta persoana de ales ca şef reli-

gios al Armânilor ; o căuta de acord cu delegaţia trimeasă la Constantinopole şi de acord cu amicii causei armâneşti, cari îl însărcinaseră cu această misiune.

La 1893, el câştigă pentru causa Macedo-Românilor pe Antim, Metropolit al Ohrideĭ şi Prespeĭ, care reşeda în Cruşovo, oraş curat românesc, şi-l convinse a accepta să fie ales şef religios al Armânilor.

Antim, — acelaşĭ care adi e ales de Metropolit al Macedo-Românilor,— îndeplinia, în deosebĭ pentru reuşita *faptuluĭ împlinit*, condiţiunĭ excepţional de favorabile.

Archiereŭ şi Metropolit ortodox, de origine Albano-Român, avênd 8 clase liceale seminariale, investit cu darurile preoţieĭ şi archierieĭ de Patriarchul din Constantinopole, făcut de el Archiepiscop, înaintat de el Metropolit, avênd deja *beratul* Inalteĭ Porţĭ şi stând chiar între Armânĭ, la Cruşovo, — Antim putea, maĭ uşor de cât altul, să fie aprobat de Poartă şi contra luĭ Patriarchia putea să ridice cele maĭ puţin serioase obiecţiunĭ.

După ce găsi persoana de ales, Apostol Mărgărit se întoarse la Constantinopole, spre a vedea cum va fi primită alegerea luĭ Antim şi ce efect va avea *faptul împlinit*.

Atuncĭ interveni, însă, guvernul Ro-

mânieĭ și, prin acțiunea luĭ, strică toată lucrarea de până aci a Armânilor.

*
* *

Care era rolul natural și rațional al guvernuluĭ Românieĭ în această cestiune, ca și în toate cele-lalte cestiunĭ carĭ interesează pe Româniĭ din Turcia?

Ceea-ce guvernul țĕriĭ noastre are de făcut în tot-deauna, e să convingă pe Poartă că zace în interesul eĭ să ajute pe Armânĭ, ca pe niște supușĭ aĭ eĭ credincioșĭ, și tot odată el însușĭ să se ferească de imixtiunĭ directe, și carĭ ar putea fi suspecte, în afacerile lăuntrice ale Turcieĭ, unde, fără îndoială, nu noĭ, ci Sultanul este stăpân. Printr'o asemenea atitudine guvernul Românieĭ putuse inspira, în trecut, încredere Turcieĭ și față de țara noastră și față de consângeniĭ noștri din Imperiŭ.

Posiția Statuluĭ nostru față de Imperiul Otoman este acea a uneĭ țĕrĭ amicale. Decĭ, e datoria noastră să convingem pe consângeniĭ noștri a nu se depărta de Turcĭ, a le fi și a li se arăta fidelĭ, a nu se pune, cum fac alte popoare, pe tărîm de ostilitate cu Imperiul turcesc. Negreșit decĭ că, dacă, prin sfaturile sale, guvernul Românieĭ trebue să convingă pe

Românii din Turcia a se feri de acte ce ar fi suspecte acesteia, cu atât mai puţin el are căderea de a-i împinge la asemenea acte. Ar fi un act cu totul nepatriotic şi neleal.

Ce-a făcut guvernul conservator al României?

In mai multe rînduri, în timpul tractativelor lor cu Poarta, Armânii, Apostol Mărgărit, delegaţii poporului macedo român, avuseseră ocasiunea să cunoască punctul de vedere al Porţii în cestiunea Episcopatului armânesc.

Favorabilă creării Episcopatului, Sublima Poartă punea o condiţiune esenţială: *ca şeful religios al Armânilor să fie supus otoman, raia.*

Incă din Ianuarie 1891, Marele Vizir se exprimase categoric în această privinţă: Poarta admitea ca Românii macedoneni să aibă Episcopat român, dar şeful religios al Valachilor trebuia să fie *raia.*

Mai târziu apoi, în 1894, când guvernul României luase alt punct de vedere, Ministrul ţării la Constantinopole spunea acelaşi lucru, că, după toate indicaţiunile ce avea, nu putea să creadă că Poarta şi Palatul ar primi ca Episcopul Armânilor să fie trimis din altă ţară, chiar dacă el ar avea de gând să devină pe urmă supus turcesc.

Dorinţa Turcilor era naturală. Eĭ nu voiaŭ să admită o imixtiune străină în afacerile supuşilor lor. România, ţară prietină, trebuia să accepte acest punct de vedere, maĭ ales că Armânii sunt şi trebuesc să fie, chiar în interesul propăşiriĭ lor naţionale, supuşĭ fidelĭ aĭ Sultanuluĭ!

Dintru început, însă, guvernul conservator al Românieĭ, — cu toate că cunoştea, ba poate tocmaĭ pentru că cunoştea condiţiunea esenţială pusă de Poartă. — a adoptat un punct de vedere cu totul opus. Inchipuindu-şĭ par'că că nu Turcii, ci el e stăpân în ţara turcească, a vrut să impue un şef religios *ne-raia* pentru Armânĭ.

După ce maĭ încercase şi în alte rînduri, fără resultat, să semene asemenea ideĭ între Armânĭ înşişĭ, când a vĕdut, în 1893, că Apostol Măgărit găseşte un archiereŭ *raia*, care acceptă să fie ales şef religios al Macedo-Românilor, guvernul conservator din Bucureştĭ a făcut toate putincioasele spre a împedica această alegere.

Maĭ întâiŭ a declarat că nu-ĭ place candidatul şi, pentru a opri facerea alegeriĭ, a suscitat, una după alta, o serie întreagă de candidaturĭ ale sale, toate imposibile şi par'că intr'adins alese ca să fie inacceptabile.

A propus Armânilor să aleagă pe preotul Simeon Popescu, apoĭ pe archiereul Dosofteiŭ, pe urmă pe archiereul Meletie, tus treĭ oamenĭ din România, ceea-ce ştia bine că Poarta nu vrea şi avea dreptul să nu vrea.

Eraŭ aceste candidaturĭ, în asemenea împrejurărĭ, serioase?

Chiar dacă Poarta s'ar fi învoit, — ceea-ce nu voia, — ca aceĭ candidaţĭ să capete, după alegere, naturalisarea în Turcia, nicĭ aceasta nu era cu putinţă să se facă îndată. După legile otomane, cine-va trebue să fi locuit maĭ întâiŭ 5 anĭ în Imperiŭ pentru a fi naturalisat ca supus otoman.

De altă parte, venind de la noĭ, învestiţĭ cu darul archieriei de Episcopiĭ noştri, aceĭ candidaţĭ eraŭ să provoace, fără îndoială, conflicte urîte între Patriarchie şi biserica noastră autocefală, pentru ingerinţă în localitățĭ străine de dînsa, — precum şi opunerĭ temeinice din partea Patriarchieĭ, opunerĭ pe carĭ însăşĭ Poarta ar fi trebuit să le recunoască de serioase şi carĭ nu aveaŭ raţiune de a se manifesta contra unuĭ candidat sfinţit archiereŭ şi Episcop de însuşĭ Patriarchul de Constantinopole, precum era Antim.

Nu numaĭ Româniĭ macedonenĭ, ci şi alţiĭ s'aŭ aflat, la un moment dat, în necesitate de a-şĭ crea biserică

proprie națională. Nicĭ Românii din Bucovina, nicĭ ceĭ din Ungaria nu s'aŭ gândit, însă, la un șef religios luat din țara noastră, ci l'aŭ ales dintre aĭ lor. Bulgariĭ înșiși, când aŭ creat Exarchatul lor, nu aŭ adus ca șef religios un prelat străin, din Rusia de-o pildă, ci aŭ luat un archiereŭ d'aĭ lor, sfințit archiereŭ de insușĭ Patriarchul, deși și lor li s'a dat povața să ia un străin. Poarta n'a admis nicĭ atuncĭ, nicĭ maĭ târziŭ, o asemenea imixtiune străină, și a avut dreptate.

Odată acele treĭ candidaturĭ pomenite înlăturate prin chiar forța lucrurilor, guvernul Românieĭ găsi însă o a patra, și maĭ imposibilă. Conservatoriĭ propuseră pe preotul Ioan Gheorghiade Murnu, Armân de origine, dar preot la biserica grecească din Budapesta și *ne raia* turcesc.

Cu acest candidat, încurcăturile eraŭ și maĭ marĭ. Preotul Murnu este căsătorit și are copiĭ. El ar fi trebuit decĭ să divorțeze. Un mare scandal bisericesc, sub ale căruia auspiciĭ era să se inaugureze Episcopatul armânesc ! Pe urmă, el n'avea darul archieriei și este sigur că Patriarchia nu i l'ar fi dat. Insă în Bucureștĭ se ocupaŭ, în toată seriositatea, de divorțul luĭ ; cel puțin așa spuneaŭ.

Orĭ cum, grație acestor candidaturĭ, lucrurile se trăgănîră aproape peste

un an, până în 1894. Cu toate că nu maĭ suscita alt candidat, guvernul conservator stăruia însă maĭ departe pe lângă Armânĭ ca să aştepte şi să nu aleagă pe Antim. Iar în timpul acesta, o lucrare de intrigĭ bine conduse şi ţesute cu dibăcie aduse lucrurile până la completa înfundare a cestiunii.

Apostol Mărgărit stăruia maĭ mult în cestiunea Episcopatuluĭ; în contra luĭ şi a celor ce-l susţin se începe lucrarea de intrigă. Maĭ întâiŭ în sînul delegaţiuniĭ Armânilor de la Constantinopole, apoĭ în Macedonia chiar, prin oamenĭ pe carĭ până aci şi conservatoriĭ iĭ reprobaŭ, cum şi prin Ministrul nostru din Constantinopole şi prin Consuliĭ din Salonic şi Bitolia, se produc desbinărĭ de cele maĭ urîte; şi după ce, chiar în 1894, Ministrul Al. Lahovari însuşĭ numeşte pe Mărgărit: *«iniţiatorul mişcăriĭ în ţĕrile locuite de Românĭ»*, acelaşĭ Ministru, ca şi cum ar fi lucrat în ţara luĭ, provoacă, prin agenţiĭ ţĕriĭ, formarea unor eforiĭ fictive şi contrariĭ legilor turceştĭ, pune pe acele eforiĭ in luptă cu Mărgărit, distrage cu desăvîrşire atenţia Armânilor de la lupta lor cea mare şi o îndrepteazǎ asupra unor meschine şi istovitoare lupte interne, carĭ nu puteaŭ de cât să umple de fericire inimile Grecilor.

In aceste împrejurărĭ, *faptul împlinit* nu se maĭ putea îndeplini. Către mijlocul anuluĭ 1894, cestiunea Episcopatuluĭ armânesc rĕmâne loculuĭ, căcĭ Armâniĭ nu pot presinta Porţeĭ un candidat *raia*, după cum era în dreptul eĭ să ceară Poarta.

Patriarchia şi Fanarul biruesc întâia bătălie serioasă.

Este evident, din faptele irecusabile ce am arĕtat, că în purtarea guvernuluĭ român stă causa că nu s'a putut dobândi încă din 1893 principiul Episcopatuluĭ armânesc. Opunerea îndărătnică a conservatorilor la alegerea luĭ Antim a zădărnicit totul.

De unde a venit această opunere? Numaĭ două explicaţiunĭ i se pot da: nepriceperea saŭ reaua voinţă.

Nepriceperea este, însă, aicĭ, o explicaţie neîndestulătoare. Poarta îşĭ precisase prea apăsat punctul eĭ de vedere, pentru ca să nu observe şi un agramat că, dacă se înlătura acel punct de vedere, se înlătura însăşĭ realisarea scopuluĭ urmărit.

Reaua voinţă, reaua credinţă, reies clare din purtarea conservatorilor. Eĭ ştiaŭ ce fac, dar nu voiaŭ ca Armâniĭ să capete, în lupta cu Fanarul, o armă aşa de puternică precum e Episcopatul naţional, care singur le va

permite să se organiseze ca naţiune, cu comunităţĭ, eforiĭ, şcoale, bisericĭ, etc.

Este grea acusaţia ce aducem astfel conservatorilor, dar e meritată. Cum s'ar explica alt-fel candidaturile ciudate suscitate de eĭ, de cât prin scopul real, deşi nemărturisit, de a face să cadă toată lucrarea Armânilor? Eĭ ştiaŭ bine că acele candidaturĭ eraŭ neacceptabile şi că aveaŭ să creeze chiar Statuluĭ şi bisericiĭ noastre autocefale o posiţie curioasă faţă de Imperiul turcesc; eĭ ştiaŭ că ast fel Statul şi biserica noastră luaŭ înfăţişarea de a căuta să se amestece, direct şi în scopurĭ rele, în afacerile Turcieĭ şi ale supuşilor Sultanuluĭ. De ce le suscitaŭ totuşĭ? Tocmaĭ pentru că ştiaŭ că ast fel vor face pe Româniĭ macedonenĭ suspecţĭ Porţiĭ, pe drept bănuitoare faţă de asemenea procedărĭ.

In sînul guvernuluĭ conservator era, însă, un curent puternic, amic al ideeĭ greceştĭ. D-niĭ Alex. Lahovari şi M. Ghermani eraŭ representanţiĭ aceluĭ curent, care nu se putea împăca de loc cu idea Episcopatuluĭ armânesc. Aceasta explică pe deplin toate acţiunile conservatorilor în această cestiune, pedecile puse la alegerea luĭ Antim, candidaturile ciudate propuse de eĭ,

intrigile contra celor ce nu vroiaŭ să le accepte. Eĭ ştiaŭ că ast-fel, făcênd suspecţĭ Turcilor pe Armânĭ, vor zădărnici lucrarea lor şi-ĭ vor lăsa tot în puterea Patriarchieĭ şi a Fanaruluĭ, legaţĭ pe vecie de comunităţile greceştĭ.

Ş'apoĭ, se maĭ putea şi aceea întîmpla ca, vĕḑênd că, nu dobândesc ajutor nicĭ de la Poartă, că devin suspecţĭ şi eĭ, Armâniĭ să se arunce iarăşĭ şi fără de întoarcere în braţele Grecilor!

Ce succes!

Alegerea Mitropolituluĭ Antim.

Cestiunea Episcopatuluĭ armânesc se înfundase în 1894, graţie politiceĭ de împărechiare a conservatorilor, în al cărora guvern se aflaŭ oămenĭ rĕŭvoitorĭ pentru întărirea Armânilor. Ea a rĕmas adormită, spre marea bucurie a Fanaruluĭ, cât timp a durat politica de intrigĭ inaugurată în 1893 în Macedonia prin agenţiĭ ţăriĭ nóstre.

Din faptele irecusabile pe carĭ le am expus reese în mod evident că, a fi departe de căutat să câştige principiul Episcopatuluĭ macedo-român, cum îl tămâiază prin ḑiarele conservatoare nişte nepricepuţĭ de interesele româneştĭ, d. Al. Lahovari, de acord cu d. M. Ghermani,

aŭ mânat, în mod conştient şi prin-tr'o purtare foarte suspectă pentru Turcia, apă pe moara Fanaruluĭ.

Când însă conservatoriĭ aŭ căḑut şi când guvernul liberal a arătat, în chip energic, că intenţia sa era să nu se ingereze în afacerile supuşilor Impĕrăţieĭ turceştĭ pentru ca să le mâne pe căĭ neştiute sau prea bine cunoscute ca neleale, cestiunea Episcopatuluĭ a putut fi reluată de consângeniĭ noştri de sub stăpânirea Sultanuluĭ.

D. Spiru Constantinescu, Consul în Bitolia, fusese din 1893 până în 1895 unul din ceĭ maĭ activĭ agenţĭ de intrigĭ aĭ conservatorilor grecisanţĭ. El provocase cele maĭ multe certe şi desbinărĭ în Macedonia ; el plănuise şi executase înjghebarea faimoaselor *eforiĭ* nerecunoscute de Statul turcesc şi contrare organisăriĭ chiar a acestuĭ Stat, decĭ foarte suspecte guvernuluĭ imperial. Consulatul devenise un focar de intrigĭ, de unde zizania iradia în toată Macedonia ; acele intrigĭ puteaŭ deveni primejdioase pentru chiar posiţia Statuluĭ român. D. Spiru Constantinescu a fost rechemat în 48 de ore. Fiind-că nu înceta nicĭ din Bucureştĭ intrigile şi pentru ca să se ştie maĭ bine că, din partea guvernuluĭ Românieĭ, s'a sfîrşit cu era grecisantă, consulatul a fost su-

primat din proiectul de budget pe anul trecut A fost apoĭ reînscris, după ce efectul dorit se produsese.

Când ceĭ doĭ aventurierĭ macedonenĭ, victime poate ale intrigilor bizantine ale agenţilor conservatorĭ, veniră pe iarnă în Bucureştĭ, în numele unor eforiĭ fără de fiinţă, şi când avură cutezanţa de a cerca să impună guvernuluĭ Românieĭ vederĭ carĭ nu eraŭ ale sale, — guvernul liberal refusă să stea de vorbă cu dînşiĭ. Alt element pentru a convinge pe ceĭ amăgiţĭ de intrigile conservatorilor că situaţia se schimbase cu desăvîrşire.

Pe urmă, rechemarea Ministruluĭ din Constantinopole şi a Consuluĭ general din acel oraş, carĭ luaseră parte activă la intrigĭ, aŭ accentuat atitudinea corectă a Românieĭ [1]).

Era evident că reveniam la rolul cel adevĕrat, rolul de ţară amică Turcieĭ, pe care n'ar fi trebuit să-l părăsim nicĭ un moment, chiar în interesul consângenilor noştri din Imperiul Otoman.

Când această idee s'a rĕspândit şi s'a întărit în Macedonia, în mod fi-

---

[1]) Vedĭ discursurile rostite de d-l *D. A. Sturdza*, pe atuncĭ Ministru de externe şi Preşedinte al Consiliuluĭ: In Cameră, la 22 Februarie şi 8 Martie 1896; în Senat, la 26 Februarie 1896.

resc Armânii aŭ revenit la dorul lor cel scump şi legitim. O delegaţiune de fruntaşĭ Armânĭ, pe deplin împuterniciţĭ de poporul macedo-român, a mers la Constantinopole spre a relua tractările pentru Episcopatul naţional armânesc.

Aci, pe de o parte s'aŭ adresat cu cererĭ şi suplicĭ la Sultan şi la Sublima Poartă; iar pe de altă parte, următorĭ aĭ ideeĭ de a face pentru Patriarchie un *fapt împlinit* peste care ea şi Fanarul să nu poată trece lesne, — găsind pe P. S. Antim dispus a se ţinea de învoiala dinainte,— l'aŭ ales Metropolit al lor şi aŭ făcut cunoscută Porţiĭ alegerea.

Aicĭ trebue să spunem că, în rĕstimpul cât cestiunea stătuse în amorţire, P. S. Antim fusese lipsit, spre pedeapsă, de către Patriarchie, de Metropolia Ohrideĭ, pe care o avea înainte de a accepta, în 1893, ca să fie ales Metropolit al Românilor macedonenĭ.

* * *

Cele ce aŭ urmat se cunosc din numeroasele veştĭ, pe carĭ ni le-aŭ adus telegramele din Constantinopole.

P. S. Antim a oficiat public leturghia, într'o capelă ad-hoc organisată în Pera pentru Macedo-Românĭ, şi a făcut ast-fel act de Metropolit al Armâ-

nilor, dând un caracter maĭ accentuat *faptuluĭ împlinit.* Primind comunicarea delegaţiuniĭ armâneştĭ, Poarta a făcut cunoscut Patriarchieĭ cele întîmplate şi i-a cerut avisul sĕŭ, exprimând părerea că dreptate trebue să se facă Armânilor.

Maĭ înainte de a lua vre-o decisie, Patriarchia şi Fanarul aŭ vrut să provoace scandalurĭ contra Metropolituluĭ armânesc. Cete de Grecĭ aŭ mers înaintea caseĭ unde e instalată capela armânească, spre a ataca pe Armânĭ. Agenţiĭ forţeĭ publice i-aŭ readus la ordine.

De altă parte, Patriarchia a voit să corupă pe P. S. Antim; i-a trimis, prin emisarĭ şi prin scrisorĭ, propunerĭ, oferindu-ĭ o altă Metropolie, numaĭ să se lepede de Armânĭ; l'a ameninţat cu excomunicarea în cas de refus. P. S. Antim a refusat să primiască pe emisarĭ şi n'a voit să rĕspundă la scrisorĭ. Patriarchia, bănuind că Armâniĭ se vor speria de *schismă*, i-a ameninţat că, dacă stăruesc în cererile lor, pronunţă *schisma.* Rĕspunsul a venit sub forma uneĭ adesiunĭ a maĭ tuturor preoţilor Armânĭ din Macedonia, carĭ declară deja că se alipesc la noul Metropolit.

In fine, P. S. Antim, vĕdênd tărăgănirile Patriarchieĭ de a se pronunţa, a adresat Sublimeĭ Porţĭ o declaraţie

că el nu maĭ vrea să depindă de Patriarch, ci, ca orĭ-ce şef religios independent, numaĭ de Ministeriul de Culte. Poarta a adresat Patriarchieĭ o iradea cerèndu-ĭ să se rostească odată asupra cestiunii, căcĭ dreptate trebue să se facă Macedo-Românilor.

*
* *

Este evident că un fapt mare s'a săvîrşit şi că adĭ Patriarchia şi Fanărul, în presenţa bine-voitoareĭ atitudinĭ a guvernuluĭ împĕrătesc al Turcieĭ faţă de Armânĭ, nu pot face altmintrelea de cât: saŭ să accepte *faptul împlinit*, saŭ să proclame ruperea legăturilor eĭ cu Armâniĭ.

Intr'un cas ca şi în cel-lalt, Macedo-Românii câştigă.

Avènd biserică proprie, eĭ pot forma comunităţĭ, pot avea eforii—nu eforii fictive şi pe carĭ Turcia să le poată considera ca revoluţionare,—pot avea bisericĭ, şcoale, comunităţĭ—adecă toate privilegiile legale acordate, prin legile constitutive ale Turcieĭ şi prin învoelile eĭ internaţionale, religiunilor de sine stătătoare în Impĕrăţie.

III.

O atitudine nepatriotică în cestiunea armânească.

Eí bine, nu, conservatorii nu sunt mulţumiţi de acest succes al consângenilor noştri,—eĭ carĭ, prin purtarea lor, aŭ împedicat realisarea acestuĭ succes încă în 1893. Şi odată cu conservatorii nu sunt mulţumiţĭ nicĭ alţí politicianĭ, ca de alde d-l N Fleva, carĭ tot deauna aŭ pescuit în ape turburĭ, nu se ştie bine dacă numaĭ în folosul lor propriŭ saŭ al altor politice duşmănoase neamuluĭ românesc.

Presa conservatoare şi o parte din aşa ḑisele ḑiare independente—pentru că sunt independente de marile interese ale neamuluĭ—aŭ creḑut şi bine şi naţional să atace actul săvîrşit şi pe ceĭ ce l'aŭ săvîrşit.

Dovedesc numaĭ o adîncă neînţelegere a cestiunilor româneştĭ? E permis să ne îndoim, când ţinem seamă de modul cum tractează această faptă în adevĕr epocală în vieaţa poporuluĭ armânesc.

Cu o inconştienţă senină, ḑiarele pomenite aŭ luat, în afacerea Episcopatuluĭ armânesc, apĕrarea pe faţă a intereselor Fanaruluĭ şi a celora ce aḑí aŭ cea maĭ puternică influenţă în Patriarchie.

Aŭ căutat, maĭ întâiŭ, să micşoreze importanţa faptuluĭ împlinit de Armânĭ.

A doua ḑi chiar după sosirea ştiriĭ îmbucurătoare a alegeriĭ Metropolituluĭ Antim, *Timpul* (25 Noembre 96) punea următoarele întrebărĭ:

«*M. S. Sultanul a dat saŭ nu un* firman, *prin care se recunoaşte pentru Românii din Turcia o biserică naţională deosebită şi neatârnată, cum este biserica bulgară* ?

«*M. S. Sultanul a dat saŭ nu un* berat *capuluĭ religios al Românilor din Turcia?*

«*Dacă nicĭ una din aceste nu s'a îndeplinit, ce s'a petrecut noŭ la Constantinopole* ?»

Intrebărĭ insidioase şi perfide, aĭ căror scop evident este de a ḑice că nimic noŭ nu s'a întîmplat şi că nimic nu va eşi din ceea se s'a întîmplat. Iar, spre a da văpsea de seriositate perfidieĭ, terminiĭ de *firman* şi *berat* veniaŭ tocmaĭ bine.

Maĭ limpede vorbiaŭ însă, deşi în acelaşĭ sens, *Epoca* şi *Constituţionalul*, precum şi *Dreptatea* şi *Adevěrul*, cele două codiţe ale conservatorilor în această cestiune, ca şi în altele :

«*Prin banĭ luaţĭ din fondurile secrete, Apostol Mărgărit a isbutit să obţie Sâmbătă numirea* greculuĭ *Antim. Duminică s'a şi închiriat o odae într'un*

han turcesc *din Constantinopole, s'aŭ pus vre-o 2 icoane în întru, odaia a fost botezată biserică ortodoxă românească, şi în mijlocul acestuĭ ruşinos sacrilegiŭ, Metropolitul Antim a slujit şi o leturghie!»*

(*Dreptatea*, 23 Noembre 1896).

«*El nu a fost ales de delegaţiĭ poporuluĭ macedonean, ci de faimosul Mărgărit*».

(*Dreptatea*, 24 Noembre 1896).

«*....S'aŭ grăbit a instala Metropolia română din Constantinopole în odaia unuĭ otel, garnisind această odaie cu vre-o 2 icoane Româniĭ din Constantinopole aŭ refusat, şi cu drept cuvînt, de a considera ca biserică a lor această cameră de otel, unde se oficiază în greceşte, şi preferă a nu se duce de loc la biserică*».

(*Adevĕrul*, 24 Noembre 1896).

«*Metropolitul Antim este un călugăr bĕtrân şi foarte rĕŭ vĕḑut... Dînsul a fost şi este şi aḑi* caterisit *de Patriarch pentru fapte imorale*».

(*Adevĕrul*, 29 Noembre 1896).

«*Acest prelat s'a făcut Metropolit numaĭ prin alegerea uneĭ comunităţĭ româneştĭ—după îndemnul luĭ Mărgărit,—aşa că se poate ḑice că nu este*

absolut nimic făcut... *Capela nu era decât o odae de otel, în care Mărgărit aşezase câte-va icoane* »

(*Epoca*, 30 Noembre 1896).

«... *Aŭ pus pe un călugăr grec Antim să cădelniţeze în odaia unuĭ otel din Pera*...» ·

(*Dreptatea*, 30 Noembre 1896).

«Măreţul act *de la Constantinopole ar consta din hotărîrea delegaţilor românĭ de a proclama pe clientul luĭ Mărgărit, archiereul Antim, despre care s'aŭ vorbit multe lucrurĭ rele, şi de a-ĭ improvisa într'o odae de la otel o capelă (câteva icoane şi luminărĭ aprinse) unde să slujească leturghia, credêndu-se că printr'o lovitură de mână se va cuceri o situaţiune*...»

(*Constituţionalul*, 4 Decembre 1896).

Aşa dar, faptul n'are nicĭ o însemnătate ! Antim e un păcătos de călugăr grec ; capela română e o infectă odae de otel saŭ han, împodobită in mod sacrilegiŭ cu câte-va icoane. Firman nu e, berat nu é, leturghia n'are nicĭ o valoare. Totul e un fleac. Ba Antim nicĭ nu este, după unele diare, ales de delegaţiĭ armânĭ din Macedonia.

Nu alt-fel aŭ vorbit diarele Fanaruluĭ ; nu altele s'aŭ scris din Con-

stantinopole ḑiarelor din Atena şi chiar ḑiaruluĭ grecesc *Patris* din Bucureştĭ. Induioşetoare armonie!

Cum staŭ însă într'adevĕr lucrurile, s'a vĕḑut din cele ce am expus maĭ sus.

P. S. Antim a fost ales de delegaţiĭ Armânilor, deplin împuterniciţĭ de către aceştia, prin procurĭ în regulă.

Capela unde el a oficiat leturghia este o capelă creştinească maĭ frumos instalată de cât foarte multe capele din Constantinopole. Ea e aranjată într'o casă particulară, nu într'un han; ocupă un etaj întreg, transformat în biserică; e mîndru şi creştineşte împodobită cu toate necesariile cultuluĭ. La leturghie aŭ asistat delegaţiĭ carĭ aŭ ales pe Antim şi foarte mulţĭ Românĭ din Constantinopole.

Departe de a lua în rîs, ca Fanarul şi partidul conservator de la noĭ, pe P. S. Antim, clerul armânesc şi-a manifestat deschis alipirea sa la dînsul.

*
* *

Dar nu numaĭ atât. Conservatoriĭ şi coadele lor aŭ susţinut maĭ mult: că nicĭ Turcia nu favorisează mişcarea Armânilor şi chiar că s'a împotrivit la actul lor împlinit.

«*Patriarchia protestează la Sublima Poartă, care trimete poliţia de evacuează localul, invită pe Mărgărit până la prefectura poliţieĭ şi dă în judecată*

pe călugărul Antim ca agitator şi propagandist. E' vorba ca Antim să fie exilat la muntele Atos.»

(*Constituţionalul*, 8 Decembre 1896).

«Pretinsa *capelă română din Pera, în care a oficiat Episcopul de contrabandă inventat de Mărgărit, a fost desfiinţată—nicĭ urmă nu maĭ există din ea; iar escrocul Mărgărit a fost arestat o noapte întreagă la Galata Seraĭ..»*

(*Dreptatea*, 3 Decembre 1896).

«*Această procedare a suscitat protestaţiunĭ din partea unor* Puterĭ străine *şi a Patriarchatuluĭ, protestaţiunĭ carĭ aŭ atras închiderea bisericiĭ. Mărgărit a fost obligat să ridice toate icoanele».*

(*Epoca*, 30 Noembre 1896).

Şi *Epoca* e veselă că, după protestările unor *Puterĭ străine*, acţiunea Armânilor — ar fi fost înfrântă!

«*Guvernul turcesc a dat ordin să se închidă casa în care Mărgărit făcuse capela şi 3 gendarmĭ aŭ fost postaţĭ în permanenţă la intrare».*

(*Dreptatea*, 29 Noembre 1896).

«*Guvernul român a cerut Sultanuluĭ fundarea unuĭ Exarchat român în Constantinopole. Patriarchul ecumenic grec opunêndu-se acesteĭ cererĭ, ea a fost respinsă».*

(*Adevĕrul*, 26 Noembre 1896).

Patris de la 27 și 28 Noembre scrie și ea aceleașĭ lucrurĭ. Ḑiarul grecesc însușĭ spune, însă, atât la 25 Noembre, cât și la 3 Decembre, că, totușĭ, Poarta *pare* favorabilă Armânilor.

«Poarta a comunicat oficial Patriarchieĭ numirea Domnuluĭ Antim făcută de representanțiĭ Romănilor, ceea ce dovedește că Poarta e foarte bine-voitoare față cu dorințele Românilor, cu toată atitudinea celor din Fanar».

(*Patris*, 3 Decembre 1896).

Și încă *Patris*, negreșit, nu spune tot. Fapt este însă că nimic din toate câte s'aŭ scris despre urmăririle P. S. Sale Antim, despre ducerea luĭ Mărgărit la arest și despre închiderea capeleĭ, nu sunt esacte. Poliția din Constantinopole a intervenit contra turburătorilor trimișĭ de Fanar și i-a readus la ordine. Poarta arată bunăvoință Armânilor, supușiĭ eĭ lealĭ, și numaĭ Patriarchia se opune încă la realisarea dorințeĭ lor legitime. Departe de a fi fost respinsă, cererea Armânilor de a li se da un șef religios a fost bine primită de Poarta, cu toată împotrivirea Fanaruluĭ și a Patriarchieĭ.

*
* *

Ceea-ce a dovedit însă maĭ bine

tendințele conservatorilor și ale politicianilor de-alde d l N. Fleva, e că aŭ luat pe față apĕrarea intereselor Patriarchieĭ contra Macedo-Românilor. In *Dreptatea*, în *Epoca* și în *Adevĕrul* maĭ ales,—ceĭ de la *Timpul* s'aŭ mărginit în reproducerĭ după ḑiarele greceștĭ—s'a spus ritos că: «*dacă Patriarchul va excomunica pe Antim, s'a sfîrșit cu biserica armâncască*», par-că în biserica ortodoxă Patriarchul ar fi șeful și par-că n'ar fi de drept, în biserica ortodoxă, bisericile naționale! Teologiĭ fanarioțĭ de la ziarele conservatoro-independente aŭ lăsat înapoĭ chiar și pe teologiĭ Fanaruluĭ. Eĭ aŭ scris că: «*Prin faptul că a primit să fie Episcop român, Antim a perdut rangul de archiereŭ, pe care-l ține de la Partiarchul grecesc... ast-fel că Românii macedonenĭ aŭ ca Episcop pe un Grec renegat, care nicĭ archiereŭ nu e*». Și apoĭ, aliând ignoranța cu minciuna pe față, aŭ maĭ scris de asemenea, că «*Antim e caterisit de Patriarch și decĭ nu poate funcționa ca Metropolit*» și aŭ încheiat cu observația absolut fanariotă că: «*In biserica ortodoxă nu pot exista doĭ Episcopĭ într'o eparchie și decĭ Antim nu poate fi Metropolit separat al Românilor nicĭ în Constantinopole, nicĭ în Macedonia*». Tot așa aŭ scris și gazetele Fanaruluĭ, Aŭ uitat, însă, cu toțiĭ că, chiar la Con-

stantinopole, se găsesc atât Patriarchul grec cât şi Esarchul bulgar, ambiĭ Episcopĭ ortodoxĭ!

Reaua credinţă a pretinşilor patrioţĭ românĭ de la diarele arătate s'a manifestat şi maĭ bine, când a venit ştirea importantă că Antim a cerut Sublimeĭ Porţĭ să nu maĭ depindă de Patriarchie, ci de Ministeriul Cultelor «*Vrea să supue biserica română Şeik-ul-Islamuluĭ !*» aŭ strigat ignoranţiĭ perfidĭ, carĭ nu ştiŭ că de Ministeriul Cultelor depind toţĭ şefiĭ de bisericĭ independente, începênd de la Patriarchul grec însuşĭ.

*
* *

Sunt rêĭ saŭ proştĭ ceĭ ce duc o ast-fel de campanie? Credem că şi una şi alta

Sunt în orĭ-ce cas maĭ rêĭ de cât Fanarul însuşĭ şi pricep cestiunile române maĭ rêŭ decât chiar străiniĭ de neamul nostru. E în adevěr reconfortant să vedĭ, pe lângă toate cele ce scrie presa conservatoro-independentă de la noĭ, nişte apreciărĭ ca acele ce urmează asupra cestiuniĭ Armânilor:

«*Sîrbiĭ şi Româniĭ nutresc de mult dorinţa de a obţinea, ca şi Bulgariĭ, independenţă bisericească. Greciĭ şi Bulgariĭ nu aŭ motive să îngădue concurenţilor lor maĭ slabĭ îndeplinirea a-*

cesteĭ dorinţe în Macedonia, pentru că Patriarchia perde aliaţĭ în contra Exarchatuluĭ şi Exarchatul aliaţĭ în contra Patriarchieĭ. Apoĭ, Bulgariĭ se îngrijesc ca, pe teritoriul Mareĭ Bulgariĭ de la San Stefano, a căreĭ realisare o privesc numaĭ ca o cestiune de timp, pe lângă biserica şi naţionalitatea bulgară să nu se stabilească şi alte bisericĭ şi naţionalităţĭ. A lăsa cestiunea etnografică neresolvată până când se va resolva politiceşte, aceasta este, fireşte, în interesul activilor Bulgarĭ, pe cînd Sîrbiĭ şi Româniĭ trebue să caute a dovedi existenţa connaţionarilor lor în unicul mod posibil în Turcia, *adecă dobândind propriile lor bisericĭ şi şcoole poporale.*

«Prin crearea, care s'a dobândit acum, a unuĭ «Metropolit al tuturor Ro-«mânilor din Turcia», Româniĭ aŭ făcut un pas important înainte. Crearea acesteĭ instituţiunĭ va avea de urmare o separare maĭ mare a bisericiĭ române de cele lalte bisericĭ şi, în legătură cu aceasta, şi independenţa şcoalelor poporale române aparţinênd bisericiĭ. Se începe tocmaĭ separarea Românilor de raialele creştine, cum s'a făcut acum 26 anĭ cu Bulgariĭ. Actual, Româniĭ aŭ, în cele 51 de şcoale poporale (susţinute nu de biserică, ci din alte mijloace) din Macedonia 4519 şcolarĭ de ambe sexele. Afară de aceasta, eĭ maĭ întreţin în Al-

bania şi Epir alte 32 de şcoale poporale, carĭ, împreună cu Gimnasiul din Ianina, numĕră aproape 2500 de şcolarĭ. Aceasta este în partea sudică a Peninsuleĭ Balcanice temelia românismuluĭ, care de acum încolo va lua, pe comptul grecismuluĭ, un avînt maĭ mare şi Româniĭ vor apărea şi în statistica turcească ca un «Millet» deosebit.»

(*Kölnische Zeitung*, 14 Decembre 1896).

Societatea macedo-română şi Fanarul.

Cine duce, în presa conservatoare şi în *Dreptatea* şi *Adevĕrul*, campania de clevetirĭ şi de minciunĭ contra actuluĭ mare săvîrşit de Armânĭ?

Nu e tocmaĭ îmbucurător de spus, —adevĕrul, însă, nu poate fi nicĭ odată vătĕmător. Dacă omitem pe câţĭ-va nenorocițĭ, carĭ, în toate cestiunile, orĭ cât de marĭ, vînează numaĭ interese personale imediate, găsim printre ceĭ maĭ aprigĭ combatanţĭ contra *faptuluĭ împlinit* de la Constantinopole pe însăşĭ Societatea macedo-română din Bucureştĭ.

Lucrul ar părea grav la prima vedere. El are însă o parte cu prisosinţă consolătoare şi care reduce cu desăvêrşire orĭ-ce însemnătate ar putea saŭ ar vrea cine-va să dea atitudiniĭ aceşteĭ societăţĭ.

Societatea macedo-română de astădĭ n'are nimic alt comun decât numele cu acea *Societate macedo-română*, pe care aŭ înființat-o și pe care aŭ sprijinit-o bărbațiĭ de frunte aĭ țăriĭ și căreia iĭ daseră o atât de mare importanță și splendoare. Nicĭ ideile, nicĭ tendințele, nicĭ caracterul societățiĭ celeĭ vechĭ nu se regăsesc în cea de acum, care, pe de-asupra, prin persoanele ce o conduc, este infeodată uneĭ politicĭ contrarie adevĕratelor interese și năzuințelor poporuluĭ macedo-român.

Dacă chiar vorbim despre această societate, o facem numaĭ pentru că am găsit-o amestecată într'o campanie odioasă și care trebue să fie veștejită. Alt rol ea nicĭ n'a avut și nu are în cestiunea Episcopatuluĭ Românilor macedonenĭ.

*
* *

Societatea macedo-română cea veche se născuse din năzuințele vechiuluĭ Comitet macedo-român, format în țară la noĭ între 1862 și 1864. Ea s'a întemeiat în 1879 de către maĭ mulțĭ bărbațĭ fruntașĭ, carĭ, în presența mișcărilor naționalităților din Turcia, s'aŭ gândit să ajute maĭ serios pe Armânĭ, amenințațĭ în existența lor națională de acele mișcărĭ. Pentru aceasta, eĭ plănuiră să strîngă fondurĭ pentru

școalele armâneștĭ, să editeze cărţĭ armâneștĭ, etc. Scopul societăţiĭ era ridicarea Armânilor sub protecţia și stăpânirea Sultanuluĭ, ca niște bunĭ și credincioșĭ supușĭ aĭ Impĕrăţieĭ.

Un comitet de 35 de persoane fu însărcinat cu conducerea societăţiĭ. El se compunea din: Metropolitul Calinic Miclescu, Episcopul Iosif al Dunăriĭ-de-jos, Ion Ghica, D. Brătianu, V. Alecsandri, D. Ghica, C. A. Rosetti, D. Sturdza, N. Kretzulescu, I. Câmpineanu, N. Ionescu, G. Chiţu, General Tell, G. Goga, V. I. Dan, G. Misail, Cionea, V. Paapa, I, Caragiani, A. Betolian, V. A. Urechiă, D. Caprian, C. F. Robescu, C. Porumbaru, P. Verussi, I. Negruzzi, D. Pișca, Al. Orĕscu, Dr. N. Kalinderu, Al. Lupașcu, Rafail Hagiade, I. M. Rîureanu, Cotade, T. Maiorescu, M. Ghermani [1]).

In 1880, în vederea scopuluĭ cultural și patriotic al societăţiĭ, ea fu recunoscută ca persoana morală de către Camere. Cât-va timp societatea străluci de o adevĕrată splendoare. Curînd, însă, fiind că guvernul turcesc, convins deja de fidelitatea și de

[1]) Inscris in Societatea macedo-română în 1879 și ales, ca Macedo-Român, membru în comitet, d-l Ghermani începu, însă, deja în 1880, a lucra contra Armânilor și pentru Grecĭ, chiar în afacerĭ culturale.

lealitatea Armânilor, nu punea nicĭ o pedică ajutoarelor ce Statul nostru putea să dea cultureĭ macedo-române, societatea se vĕḑu delăsată şi, în 1882, încetă de fapt de a maĭ fiinţa şi funcţiona [1].

Vre-o patru anĭ în urmă, câţĭ-va tinerĭ macedonenĭ creară o asociaţiune sub numele *Lumina*, care prosperă foarte încet şi rĕmase necunoscută publiculuĭ celuĭ mare.

In 1892, aceĭ tinerĭ, după multe sforţărĭ zadarnice de a da avînt societăţiĭ *Lumina*, câştigând la idea lor pe uniĭ din foştiĭ membri aĭ fosteĭ Societăţĭ macedo-române, cugetară să ia, pentru asociaţia lor, statutele aceleia şi să-ĭ împrumute şi numele, pentru ca să beneficieze ast-fel de recunoaşterea ce-ĭ acordase aceleia Statul în 1880. Planul fu executat, şi iată cum s'a născut noua Societate macedo-română.

Dacă ea are verĭ-un drept la recunoaşterea acordată celeĭ întemeiate la

---

[1]) Veḑĭ, pentru istoricul primeĭ Societăţĭ macedo-române, discursul d-luĭ *V. A. Urechiă*, la adunarea generală din 1893 a societăţeĭ celeĭ nouĕ (*Peninsula Balcanică*, No. 48 din 28 Noembre 1893); asemenea, discursul sĕŭ din Senat, 26 Februarie 1896, publicat în broşură separată, p. 4—11.

1879, este o altă cestiune. Fapt este, însă, ca societatea de adĭ nu are nimic comun cu cea vechiă şi că a face între ele confusiune, cum vor unii, este cel puţin regretabil [1]. Intre ambele aceste societăţĭ este, maĭ ales, o deosebire fundamentală: ea priveşte atitudinea ruşinoasă pe care, sub pretextul armânismuluĭ, societatea de adí a luat-o, în diferite ocasiĭ, contra intereselor evidente ale Armânilor. Maĭ este încă o deosebire esenţială, care zace în pretenţia societăţiĭ de adi de a împinge, la nevoe cu sila, pe guvernul Românieĭ să se amestece în afacerile supuşilor otomanĭ în direcţiunĭ contrariĭ şi intenţiunilor Românieĭ şi legilor Statuluĭ turcesc! [2])
Când cine-va ia o asemenea cale, acela nu e prieten sincer al Armânilor.

*
* *

Pentru ce are noua Societate macedo-română o aşa de ciudată purtare, lesne va înţelege orĭ-cine îşĭ va da osteneala să cerceteze cine sunt conducĕtoriĭ eĭ.

---

[1]) *Peninsula Balcanică*, No. 6, din 7 Februarie 1893, şi discursurile citate ale d-luĭ V. A. Urechiă.

[2]) Vedí o resoluţie a societăţiĭ, în discursul d-luĭ *D. A. Sturdza* din Cameră, şedinţa din 8 Martie 1896, în broşura *Les écoles roumaines en Macédoine*, p. 73.

Intre membriĭ—ba chiar şi între conducĕtoriĭ — societăţiĭ se află negreşit mulţĭ oamenĭ de bună credinţă şi cu dor de naţiunea lor, carĭ, nedându-şĭ tot-deauna bine seamă de lucrurĭ, cred că, urmând sfaturile amăgitoare ce li se daŭ, lucrează pentru reuşita causeĭ şi merg înainte în toată curăţia cugetuluĭ şi fără gândurĭ ascunse. Ceĭ ce conduc lucrarea societăţiĭ sunt însă : saŭ interesaţĭ personal contra celor ce lucrează adĭ în Macedonia, decĭ gata a se da totdeauna cu ceĭ ce sunt duşmanĭ aĭ acelora, tocmaĭ pentru că lucrează ;— saŭ svăpăiaţĭ de toate vîrstele, carĭ, în vieaţa lor, s'aŭ ocupat de toate cestiunile, dar numaĭ pe de-asupra şi numaĭ în interesul uneĭ vanităţĭ bolnave şi peste mĕsură umflate, care se simte fireşte măgulită prin sgomot, orĭ în ce direcţie s'ar face sgomotul şi orĭ-care ar fi calitatea aplaudatorilor ;—saŭ, şi maĭ rĕŭ, politicianĭ, carĭ fac din toate afacere de partid şi de-asupra căror staŭ, vaĭ ! chiar trădătorĭ recunoscuţĭ aĭ intereselor armâneştĭ [1].

---

[1]) Iată, după *Mesagerul Naţional*, din 7 Aprilie 1896, din cine se compune actualul comitet al Societăţiĭ macedo-române de adĭ : M. Ghermani, N. Fleva, I. C. Grădişteanu, N. Filipescu, C. Disescu, C. T. Grigorescu, I. Mitilineŭ, D. Apostol, N. Ceaur-Aslan, L. Paciurea, G. A. Scor-

Pentru ca să nu lungim explicaţiile, vom spune că preşedintele actual al Societăţiĭ macedo-române de adí este d-l M. Ghermani.

Una din faptele sale, în ce priveşte Episcopatul Românilor macedoneni, a fost că, atuncĭ când,—aflând despre iradeaua Sultanuluĭ privitoare la privilegiile acordate Armânilor, cum şi despre alegerea luĭ Antim şi despre atitudinea bine-voitoare a Porţiĭ, — o delegaţie de Macedo-Români vroia să meargă, în o mişcare de gratitudine, la Legaţia Turcieĭ, spre a mulţumi Sultanuluĭ, — d-l M. Ghermani şi aĭ sĕĭ aŭ împedicat-o să facă această bună faptă.

Singur acest act este suficient, credem.

*
* *

D-l M. Ghermani are statele sale de serviciŭ în afacerile macedonene, dar nu ca apĕrător al intereselor armâne, ci ca sprijinitor înfocat al daraverilor greceştĭ.

Atât ca membru al vecheĭ Societăţĭ macedo-române, cât şi ca mem-

---

ţescu, St. Michăileanu, C. Cairetti, V. A. Urechiă, N. Popp, I Rîureanu, I. Rădoiŭ, H. Goga, T. Dabo, P. Vulcan, G. Simutescu, I. Vera, M. Chiriţă, N. Gussi, P. Musu, V. Tarpo, G. Ioanidi, G. Ghencea, D. Dunca, An. Blaţodima, N. Papa, T. Biciola.

bru în guvernul țěriĭ românești, d-l M. Ghermani s'a făcut maĭ ales cunoscut prin nepatriotica și rușinoasa sa purtare în «afacerea Musicu». D-sa ne-a dat tristul spectacol al *unuĭ ministru român persecutor al limbiĭ românești* afară din Regat, adecă acolo unde maĭ cu seamă are nevoie să fie sprijinită [1]).

«Afacerea Musicu», pe care foarte rěŭ facem noĭ că o uităm atât de lesne, are o importanță neasemănată, spre a deslușí simțemintele, tendințele și ideile partiduluĭ conservator, în care d. Ghermani este o podoabă, asupra naționalitățiĭ Românilor macedonenĭ.

Musicu era Român macedonean, rudă cu d. M. Ghermani; se stabilise în România la 1847 și, după ce agonisise o avere însemnată, murise la 1870. Prin testamentul sěŭ din Decembre 1869, lăsase 8000 galbenĭ pentru clădirea și întreținerea uneĭ școale de fete la Blața și 20.000 galbenĭ pentru clădirea și întreținerea uneĭ școale de băiețĭ la Bitolia. Intâia școală trebuia să se facă la 4 anĭ după moartea luĭ Musicu; a doua

---

1) *Tuliŭ N. Gherassi.* Un ministru român persecutor al limbeĭ române, Bucureștĭ 1889. In această broșură se găsesc toate «actele oficiale» ale afaceriĭ, pe carĭ le vom resuma aici.

la 14 anĭ după moartea sa. Testamentul ḑicea că aceştĭ banĭ sunt lăsaţĭ *comunelor* Blaţa şi Bitolia.

Atât în Blaţa, cât şi în Bitolia majoritatea poporaţieĭ este românească. In Bitolia, nicĭ nu se aflâ Grecĭ de loc, ci numaĭ *Grecomanĭ* ; poporaţia este, in adevĕr, compusă din Românĭ, Bulgarĭ, Albanezĭ, Musulmanĭ şi Israeliţĭ. Grecĭ sunt numaĭ ceĭ de la consulatul Grecieĭ şi Episcopul.

Deja, însă, la 1874, d-l M. Ghermani, ca procurator al *comunităţiĭ* greceştĭ din Blaţa, se învoeşte cu doamna vĕduvă Musicu şi capĕtă, în 1880, suma de 14 miĭ leĭ pentru această «comunitate», pe cari-ĭ trimite, spre a se înfiinţa cu eĭ o şcoală de fete în acea comună. In 1885, «comunitatea grecească», adecă Episcopul grec, din Bitolia, vrea să ia şi baniĭ lăsaţĭ de Musicu pentru o şcoală în acel oraş. Se încep tractative cu d-l M. Ghermani, dar d-sa nu isbuteşte şi lucrurile staŭ în suspensiune până în 1888, când d-l Ghermani este făcut ministru. Indată d-sa reia tractările, acceptă să fie procuratorul Episcopuluĭ grec, se înţelege cu vĕduva Musicu, face cu ea transacţie pentru 100.000 leĭ, ia banĭ şi-ĭ trimite Grecilor pentru a clădi şi a face cu eĭ şcoală de băeţĭ grecească în Bitolia.

Pentru a reuşi, amăgeşte însăşĭ justiţia ţăriĭ, fiind-că, în actul de transacţie, ca şi în traducerea procurilor Episcopuluĭ grec, amestecă fără rost, dar pentru a înşela buna credinţă a magistraţilor, terminiĭ de «comună» şi «comunitate», ca şi cum ar fi sinonimĭ, şi ast-fel face să se creadă că, atuncĭ când a lăsat legaturile sale şcoalelor din Blaţa şi Bitolia, Musicu le lăsase «comunităţilor greceştĭ» din acele «comune».

Profitând de situaţia sa de ministru al ţăriĭ, d-l M. Ghermani dă baniĭ Românilor în mâna propagandeĭ greceştĭ! In schimb, primeşte ordinul *Salvatoruluĭ*, pentru serviciĭ excepţionale, de la guvernul din Atena!

Era o vîndare nedeghisată a intereselor armâneştĭ. Musicu, Român macedonean, nu scrisese în testamentul sĕŭ că lăsă banĭ pentru «şcoale greceştĭ» ; era evident, chiar din alte legaturĭ şi din textul testamentuluĭ sĕŭ, că Musicu vrusese ca să se facă, în Blaţa şi Bitolia, şcoale armâneştĭ, adecă şcoale pentru poporaţia comunelor, care e în marea eĭ majoritate armânească.

Alt-fel a făcut însă d-l M. Ghermani, care nu poate suferi pe Armânĭ [1]).

---

[1]) In scrisorile sale către Episcopul grec şi Grecomaniĭ din Bitolia, carĭ stăruiaŭ ca să le tri-

Ministru al Românieĭ, acoperit de colegiĭ sĕĭ şi susţinut de partidul conservator, a trădat pe faţă interesele românismuluĭ!

* * *

Ast-fel condusă, nu este natural ca Societatea macedo-română să fie printre ceĭ ce atacă soluţiunea dată de Armânii din Macedonia cestiuniĭ lor religioase şi naţionale?

Ceĭ maĭ mulţi din membriĭ Societăţiĭ, amăgiţĭ de clevetirĭ, cred că fac ast-fel operă meritorie;—ceĭ interesaţĭ personal speră să-şĭ ajungă ast-fel scopurile personale; — svăpăiaţiĭ vanitoşĭ sunt gădilaţĭ de reclama ce-şĭ fac ast-fel, fiind-că niciodată nu i-a preocupat calitatea reclameĭ;—politicianiĭ îşĭ fac meseria inconştienţĭ, iar duşmaniĭ causeĭ naţionale macedo-române ştiŭ singurĭ ce fac. Eĭ lucrează, ca şi la guvern, contra «păcătoşilor de Ţintarĭ» şi pentru întărirea Fanaruluĭ.

* * *

Pentru a caracterisa însă pe deplin

---

mită baniĭ luĭ Musicu lor, d-sa scria următoarele: *că nu va lăsa ca baniĭ luĭ Musicu să cadă în mâna ticăloşilor de Ţinţarĭ şi va face tot posibilul ca aceştĭ banĭ să servească pentru întreţinerea şcoalelor greceştĭ din Bitolia, iar nu pentru o limbă ţigănească.*

această lucrare antipatriotică, nu strică sa dăm câte-va citate din ḑiarele greceştĭ asupra cestiuniĭ. Aceste citate sunt, credem, destul de sugestive :

«*Lovitura pe care Românii ne-o prepară e mult maĭ considerabilă decât toate ameninţările Sirbilor* (afacerea de la Uskub). *Poporaţiile* greco-valahe, *carĭ sunt îndestul de numeroase în Macedonia, vor fi ast-fel câştigate de Românĭ, şi asta fără vre-un folos pentru eĭ, dar spre paguba elenismuluĭ, în care aceste poporaţiĭ formează unul din cele maĭ preţioase elemente. Trebue ca în această luptă să susţinem Patriarchia din toate forţele noastre*».

(*Akropolis*, Noembre 1896).

«*Româniĭ, cerênd Episcopatul naţional şi recunoaşterea naţionalităţiĭ lor în Macedonia, nu vor căştiga nimic, dar ne vor face nouĕ cel maĭ mare rĕŭ, căcĭ vor face pe Turcĭ să se ferească de noĭ... Tot ce se petrece e făcut în scop de a crea o diversiune elenismuluĭ, tocmaĭ acolo unde drepturile sale sunt maĭ evidente. Mişcarea e suggerată de o mare Putere, care, în orĭ-ce cas, nu e Rusia* (unele ḑiare greceştĭ scriseseră că Ruşiĭ fac aceasta), *care, din contra, se va sili să o facă a nu isbuti*».

(*Asty*, Noembre 1896).

«*Iradeaua* (pentru privilegiile Macedo-Românilor) *nu va fi executată de teama Societăţiĭ naţionale greceştĭ. . . Pretenţia Românilor de a avea Episcopĭ fără credincioşĭ e lipsită de bun simţ*».

(*Asty* şi *Akropolis*, Noembre 1896).

Iată cum privesc Grecii cestiunea!

*
* *

După această deja prea lungă digresiune asupra odioaseĭ atitudinĭ a uneĭ părţĭ din presa Românieĭ şi a unuĭ întreg partid politic din ţară, să revenim, însă, la fondul cestiunii Episcopatuluĭ şi să cercetăm, spre a termina acest studiŭ, carĭ sunt pretenţiile Patriarchieĭ faţă de cererea Armânilor şi care este valoarea lor.

IV.

Un pretext al Patriarchieĭ : Filetnismul.

La cererea Armânilor de a li se da un şef religios naţional şi de a fi constituiţĭ în biserică naţională armânească, Patriarchia din Constantinopol opune un *non possumus* categoric, pe care, fireşte, vrea să-l şi motiveze.

Patriarchia ḑice : «Nu se poate în-

gădui Armânilor să-şĭ constituiască biserică naţională, pentru că aceasta este *filetnism* (iubire de naţiune) iar *filetnismul* nu poate fi considerat de cât ca o *eresie*».

Absolut pentru aceleaşĭ motive s'a opus Patriarchia şi la constituirea bisericiĭ naţionale bulgăreştĭ. Cu toate că n'a vrut s'o recunoască şi a excomunicat chiar pe credincioşiĭ aceleĭ bisericĭ, declarându-ĭ schismaticĭ, totuşĭ Exarchatul bulgăresc există şi prosperează.

Filetnismul este un pretext şi pretenţiunea că el constitue o eresie este cu totul neîntemeiată. Adevĕrul este, însă, că, dacă biserica naţională armânească se constitue, Patriarchia şi Fanarul pierd o mulţime de avantagiĭ materiale şi politice, carĭ n'aŭ, în fond, nimic a face cu credinţele ortodoxe.

* * *

Cu toată afirmaţiunea Patriarchieĭ, *filetnismul nu este o eresie în sînul bisericiĭ ortodoxe.*

«Centrul sfinteĭ maiceĭ noastre bisericĭ, scrie Şaguna, este Domnul şi Mântuitorul nostru Isus Christos şi religia aceea care el a fundat-o spre mântuirea sufletească a neamuluĭ omenesc, *dar şi spre luminarea obştească* a acestuia..... Iar cârma religieĭ

este prefiptă prin soboarele Sfinţilor Părinţĭ în canoanele cele sancţionate acolo şi în Simbolul credinţeĭ....»

«De aceea, ar fi un lucru greşit de la acela, care ar gândi că în religia noastră Christos nu este Centrul şi Cârmaciul eĭ...... saŭ carele ar gândi că în religia noastră cartea Pidalionuluĭ şi Soborul eĭ nu este cârma eĭ, ci cârmaciul eĭ este un archiereŭ maĭ mare asupra altora maĭ micĭ şi centrul eĭ este un loc, oraş saŭ cetate, şi cârma eĭ este în voia unuĭ saŭ altuĭ archiereŭ maĭ mare, căcĭ atuncĭ s'ar vătĕma Biserica luĭ Christos în caracterul eĭ principal...»[1]). Aci stă o deosebire mare între biserica ortodoxă şi cea catolică.

Aceasta are un cap visibil, pe Papa; capul celeĭ ortodoxe e invisibil. In biserica catolică toţĭ membriĭ eĭ, de la cardinalĭ până la credincioşĭ, sunt supuşĭ Papeĭ; această biserică este centralisatoare. In biserica răsăriteană, din contra, fie care grup se organisează de sine, după canoane; biserica este decentralisatoare. In biserica catolică nu sunt bisericĭ autocefale, independente după naţiunĭ, ci una singură: cea de la Roma. In biserica orto-

[1]) Actele Soboruluĭ bisericiĭ ortodoxe rĕsăritene din Ardeal din anul 1860: Cuvîntarea archierească, p. 81 şi 88.

doxă resăriteană, dinmpotrivă, fundamentul bisericiĭ sunt bisericile organisate după națiunĭ și State, legate împreună numaĭ prin comunitatea dogmelor. Nu numaĭ că filetnismul nu este eresie în sînul bisericiĭ ortodoxe, dar, maĭ mult, esența aceșteĭ bisericĭ este constituirea eĭ pe State și neamurĭ, în «ierarchiĭ», în bisericĭ neatârnate una de alta și carĭ se folosesc de limba popoarelor, a neamurilor, cărora aparțin [1].

Chestiunea *filetnismuluĭ* s'a discutat pe larg și în amănuntele eĭ, în multe ocasiunĭ, în sînul bisericiĭ ortodoxe. Ea a fost opusă odată, acum vre-o 40 de anĭ, Românilor greco-resăritenĭ din Ungaria și din Bucovina, când aŭ voit să se desfacă de Patriarchia sîrbească din Carlovĕț și să se constituiască în bisericĭ naționale neatârnate.

Iată cum s'aŭ exprimat asupra aceșteĭ opunerĭ Episcopul din Sibiiŭ (Șaguna) și cel din Cernăuțĭ (E. Hacman) în memoriile adresate Impĕratuluĭ-Rege Francisc-Iosif pentru a cere independența religioasă a Românilor greco-orientalĭ :

---

[1]) Vedĭ discursul d-luĭ *D. A. Sturdza*, asupra bisericiĭ greceștĭ din Sulina, în Senat, la 17 Martie 1890.

«Canonul 34 apostolesc dice că Episcopiĭ fie-căreĭ naţiunĭ se cuvine a şti pe cel dintâiŭ între dînşiĭ, ş. a. De aci deduc, că Episcopiĭ trebue să fie din sînul aceleĭ naţiunĭ la care sunt eĭ puşĭ Episcopĭ... pentru ca să poată săvîrşi slujbele dumnezeeştĭ în limba poporuluĭ, şi să ştie propovădui creştinilor cuvîntul cel mântuitor al Domnuluĭ spre înţelegerea turmeĭ cuvîntătoare, şi să se poată înţelege cu preoţiĭ şi eparchioţiĭ... ca să se poată înţelege uniĭ cu alţiĭ în una şi aceeaşĭ limbă, care este tot odată şi acea a bisericiĭ şi a dregătorieĭ bisericeştĭ...

«Iar canonul al 8-lea al Soboruluĭ ecumenic III ne învaţă că, într'un Stat politic, pot fi două Metropoliĭ, pentru că aci s'a hotărît... că Metropolia Chipruluĭ are a rĕmânea nevătĕmată şi nesupusă Metropolieĭ din Antiochia, deşi Chiprul a devenit sub stăpânirea politică a Duceluĭ de Antiochia» [1].

Şi revenind asupra acesteĭ cestiunĭ, în *Memorialul sĕŭ* din 1860, Şaguna o lămureşte ast fel:

«O obiecţiune s'ar putea face în contra acesteĭ cererĭ a Românilor, adecă aceea: că într'unul şi acelaşĭ Stat, două ierarchiĭ coordinate nu ar putea sta. Mĕ mărginesc a aminti a-

[1]) Actele soboruluĭ, etc. p. 98—99.

ceea că înşişĭ Sfinţiĭ Părinţĭ aŭ precunoscut că unitatea politică nu cere nicĭ decum şi unitatea ierarchică a bisericiĭ. Aşa, precum s'a observat, Episcopiĭ adunaţĭ la soborul ecumenic din Efes hotărîră, în canonul 8, ca Metropolia Chipruluĭ să nu atârne de acea a Antiochieĭ, pentru că atârnarea politicească a insuleĭ Cipru de la Antiohia nicĭ într'un chip nu îndreptăţeşte pe Metropolitul aceşteĭ cetăţĭ din urmă de a-şĭ întinde puterea sa peste Chipru.» (Pag. 22).

Suplica către Impĕratul Francisc-Iosif a Episcopilor din Sibiiŭ şi Cernăuţĭ adăoga, apoĭ, că ceĭ carĭ susţin că biserica română trebue să fie, pentru a nu cădea în eresia numită filetnism, supusă celeĭ sîrbeştĭ, «vreaŭ să organiseze trebile bisericeştĭ după planul şi folosul lor personal şi nu vreaŭ să asculte de aşezămintele cele lămurite ale Sfinţilor Părinţĭ, ci se provoacă la privilegiile naţieĭ lor [1]), ca şi cum acelea, faţă cu naţia română şi cu religia eĭ, ar fi maĭ presus de sfintele canoane ale Apostolilor şi Soboarelor ecumenice» [2]).

Iar maĭ departe, aceeaşĭ suplică, pe care Armâniĭ şi-ar putea-o însuşi a-

[1]) Intocmaĭ cum face azĭ Patriarchia.
[2]) Actele soboruluĭ, p. 99.

proape pe dintregul, dice că: «Românii din Ungaria şi Banat aŭ ajuns într'aceeaşi situaţie amărîtă, din care aŭ devenit coreligionarii lor din Herţegovina, Bosnia şi Bulgaria, prin aceea că din Constantinopole li se trimit Archiereĭ grecĭ... Prin ast-fel de mĕsurì se vatĕmă aşezămintele bisericeştĭ... iar Archiereiĭ grecĭ nu se pot socoti ca nişte Archiereĭ legalĭ, ci obtrudaţì» [1].

Şi cine le spunea acestea? Unul din ceĭ maĭ cunoscĕtorĭ în canoanele bisericiĭ, prea fericitul baron Andreiŭ Şaguna!

Foarte interesant este sfîrşitul petiţiuniĭ adresate de soborul românesc Impĕratuluĭ Francisc-Iosif:

«Maiestatea Voastră să vĕ înduraţĭ prea graţios a concede, ca şi acea parte a naţiuniĭ române, care mărturiseşte religia rĕsăriteană, să-şĭ poată dobândi ierarchia sa bisericească, care din privinţe politice i se împedică... Naţiunea română trăeşte adí în acea mângâere, că i-aŭ venit şi eĭ timpul, că pentru credinţa sa cea înfocată şi nepătată îşĭ va lua partea ce a meritat şi Maiestatea Voastră nu o veţĭ lăsa nicĭ bisericeşte în starea abnormă şi necăjită, care ar purta icoana goaneĭ şi a dispreţuiriĭ, ci

[1]) Actele soboruluĭ, p. 109.

prea graţios veĭ împlini cererea dreaptă a eĭ, ca aşa să înceteze tânguirile şi plânsorile...» [1]).

Şi ast-fel, cu toată opunerea Patriarchieĭ din Carlovĕţ pe pretextul filetnismuluĭ, Impĕratul Francisc-Iosif, constatând temeinicia baselor canonice ale cereriĭ Românilor, a ordonat despărţirea Românilor greco-orientalĭ de către biserica sîrbească şi a organisat cele două biserici : a Românilor din Ungaria şi a celor din Bucovina.

Iară Româniĭ greco-orientalĭ din monarchia vecină sunt supuşĭ prea credincioşĭ aĭ caseĭ de Habsburg.

Tot ast fel aŭ câştigat, maĭ târziŭ, şi Bulgariĭ din Turcia Exarchatul lor independent de Patriarchie.

* * *

De altmintrelea, nu numaĭ pe base canonice se poate dovedi netemeinicia opuneriĭ Patriarchieĭ sub pretext de filetnism, ci chiar cu fapte şi cu exemple scoase din organisarea bisericiĭ ortodoxe de Rĕsărit.

Sunt, într'adevĕr, până astădĭ, în sînul bisericiĭ ortodoxe numaĭ patru-spre-zece bisericĭ naţionale independente.

Avem ast-fel : biserica rusească

---

[1]) Actele soboruluĭ, p. 91 şi 110.

pentru Rusia, biserica grecească pentru Grecia, biserica muntenegreană pentru Muntenegru, biserica sîrbească pentru Sîrbia, biserica românească pentru România,—toate bisericĭ naţionale, canonice şi autocefale.

Maĭ avem, apoĭ, în Ungaria, două bisericĭ ortodoxe, independente una de alta, autocefale şi naţionale: biserica Sîrbilor din Ungaria, biserica Românilor greco-orientalĭ din Ungaria. In Austria, avem biserica bucovino-dalmată, iarăşĭ autocefală şi naţională românească.

In Turcia, în fine, n'avem maĭ puţin de cincĭ bisericĭ, existente de la început chiar şi independente una de alta, şi anume: Patriarchia ecumenică din Constantinopole, Patriarchia din Alexandria, Patriarchia din Ierusalem, Patriarchia din Antiochia şi Metropolia din Chipru.

Aşa dar, Patriarchia din Constantinopole nu este nicĭ ea decât tot un produs al «filetnismuluĭ», temeiul bisericiĭ ortodoxe.

Tot la Constantinopole, alăturĭ de Patriarchie, se află şi şeful Exarchatuluĭ bulgăresc, ortodox şi el şi independent.

Când sunt deja 14 filetnisme, pentru ce al 15 lea, al Armânilor, ar fi tocmaĭ el o erezie?

Pretext, sub care se ascunde pofta de stăpânire.

*
* *

Dar, ascunsă dupĕ acest pretext, Patriarchia amenință cu declararea schismeĭ, în cas de se recunoaşte biserica armânească.

Trebue să se teamă Armânii de aceastâ amenințare, saŭ se' o aştepte cu inimă tare?

Schisma armânească

Patriarchia din Constantinopole nu represintă, în fond, decât o biserică națională şi locală, un «filetnism» bine caracterisat, în sînul bisericiĭ ortodoxe. Totuşĭ, de câte-orĭ, în temeiul constituțiuniĭ înseşĭ a bisericiĭ creştine de Rĕsărit, neamurile, carĭ din felurite împrejurărĭ s'aŭ aflat sub conducerea spirituală a Patriarchieĭ din Constantinopole, aŭ vrut să se emancipeze de această conducere, al căreia caracter religios a dispărut adesea față de tendințele de supremație națională grecească,—de atâtea orĭ, Patriarchia s'a împotrivit tendințelor lor şi, sub pretextul uneĭ închipuite eresiĭ filetnice, a amenințat cu excomunicarea acelor neamurĭ din sînul bisericiĭ de Rĕsărit şi cu

proclamarea schismeĭ lor de la această biserică.

Patriarchia şi-a arogat, ast-fel, drepturĭ pe carĭ nu le are şi nicĭ nu le poate avea în constituţiunea bisericiĭ ortodoxe de Rĕsărit, din care-ea face însăşĭ parte, ca o biserică etnică şi locală, cu acelaşĭ titlu şi cu aceleaşĭ drepturĭ ca şi Patriarchia din Ierusalem, ca şi biserica Rusieĭ, ca şi biserica Grecieĭ libere, ca şi biserica Sîrbieĭ, ca şi biserica dalmato-bucovineană, ca şi biserica Românieĭ, etc. etc.

De aceea, nicĭ odată ameninţările Patriarchieĭ din Constantinopole, care pretinde să-şĭ ia, în sînul bisericiĭ ortodoxe, rolul ce are Papalitatea în biserica occidentală —dar fără drepturĭ,—n'aŭ oprit mersul normal al evenimentelor, ci poate une-orĭ l'aŭ precipitat.

Instituirea Exarchuluĭ bulgăresc este o dovadă evidentă şi contemporană [1].

*
* *

După maĭ bine de doue decĭ de anĭ de stăruinţe, Bulgariĭ dobândiseră, în 1860, ca Poarta să se ocupe de cestiunea lor religioasă şi să ad-

[1]) Vedĭ pentru istoricul instituiriĭ Exarchatuluĭ bulgăresc: *V. Bérard* op. cit., şi *L. Lamouche*, La Bulgarie dans le passé et le présent, Paris 1892.

mită cererea lor de a-şĭ crea, în legăturĭ cu Patriarchia, un Episcopat național, spre a scăpa de primejdia elenisăriĭ prin şcoală şi biserică, întocmaĭ ca şi Armânii. Prin continue tergiversărĭ, Patriarchia isbutise a amâna resolvirea cestiuniĭ până în 1870, când, în fine, pentru că poporațiunea bulgară ajunsese la culmea răbdăriĭ față de împilările cleruluĭ grec, guvernul otoman, vĕḑênd că Patriarchia caută să fugă prin amânăiĭ necurmate, decise să resolvească însuşĭ afacerea.

La 27 Februarie 1870, Marele Vizir convocă pe delegațiĭ Patriarchieĭ şi pe aĭ Bulgarilor şi le făcu cunoscut un Firman împĕrătesc, prin care Exarchatul bulgar era instituit. Exarcul era independent în administrarea bisericiĭ bulgăreştĭ, împreună cu un Sinod al bisericiĭ ; dar rĕmânea în strînse legăturĭ cu Patriarchul, de la care trebuia să primească confirmarea dupĕ alegere şi al căruia nume trebuia să-l rostească în rugăciunile leturghice.

In loc să accepte soluțiunea aceasta, Patriarchia începu să intrigheze pentru anularea firmanuluĭ. Doĭ anĭ isbuti să-ĭ împedece executarea. In 1872, apoĭ, când Exarchul fu ales (*P. S. Antimos, Episcop grec la Vidin, care se angajase a şĭ consacra vieața şi*

activitatea bisericiĭ bulgăreştĭ), Patriarchia, dupĕ sfatul Fanaruluĭ, rosti excomunicarea contra bisericiĭ bulgăreştĭ şi o declară schismatică.

Resultatul fu o deplină independenţă a bisericiĭ bulgare şi o prosperitate a eĭ din ḑi în ḑi maĭ mare. In 1872 chiar, Bulgariĭ din Macedonia, necuprinşĭ în Firmanul din 1870, se declarară pentru Exarchat şi obţinură treĭ Episcopĭ, la Veles, Uskub şi Ohrida.

In 1876—77, în timpul răsboiuluĭ, aceştĭ treĭ Episcopĭ bulgarĭ fură retraşĭ şi înlocuiţĭ prin Episcopĭ grecĭ; dar în 1890, beratele fură înapoiate Episcopilor bulgarĭ.

Excomunicarea Patriarchieĭ nu fu confirmată de cele-lalte bisericĭ ortodoxe şi, în definitiv, Exarchatul, prin această purtare a Patriarchuluĭ, se află de la început independent de dînsul.

*
* *

Patriarchia făcuse atuncĭ un calcul greşit, pe care-l face şi astăḑĭ. Creḑuse pe de o parte să sperie guvernul otoman, de altă parte să înspăimânte poporaţiile drept-credincioase bulgăreştĭ. Speculase asupra bigotismuluĭ acestor poporaţiĭ, carĭ, de teama anatemeĭ, eraŭ să refuse, credeaŭ

Fanarul şi Patriarchia, de a urma pe Exarch.

Acelaşĭ calcul călăuzeşte astăḑĭ pe Patriarchie faţă de Armânĭ. Intr'acest calcul, însă, Patriarchia uită să ţie seamă de un element foarte important: exasperarea la care împilările cleruluĭ grec şi lucrarea sa de desnaţionalisare aŭ adus pe toate poporaţiile negreceştĭ de sub conducerea spirituală a Patriarchieĭ. Armâniĭ ştiŭ destul de bine ce însemnează această conducere, pentru ca să nu se sperie de anatemele Patriarchuluĭ.

Dovadă luminoasă este aderenţa făţişă şi prin declaraţiĭ formale, pe care toţĭ preoţiĭ armânĭ din Macedonia aŭ făcut-o deja cunoscută şi prin care se alipesc la Metropolitul Antim şi la Episcopatul armânesc.

Aceasta probează cât de mult se tem Armâniĭ de proclamarea schismeĭ! Eĭ o aşteaptă cu inimă forte, ca pe o eventualitate de care n'aŭ să se înspăimânte, care ar putea să nu fie necesară, dar care, când va veni, va fi primită bine. Nu de schisma cu Patriachia, ci de Patriarchie şi de Fanar se tem Armâniĭ.

De alt-fel, schisma nicĭ nu poate fi rostită de Patriarchia din Constantinopole. Ameninţarea eĭ este maĭ mult platonică.

Sinodul patriarchal din Constantino-

pole nu e competent a declara excomunicată din sînul bisericiĭ ortodoxe de Rĕsărit o biserică locală şi naţională ortodoxă. Acest drept îl aŭ numaĭ sinoadele universale ale bisericiĭ, la carĭ iaŭ parte representanţiĭ tuturor bisericilor ortodoxe, cu dreptur̆ egale. Schisma rostită de o singură biserică rĕmâne nulă şi neavenită, căcĭ este neregulată, cum a rĕmas acea pronunţată în contra Exarchatuluĭ bulgăresc. Cu toată anatema Patriarchieĭ, Exarchatul trăeşte maĭ departe în sînul bisericiĭ ortodoxe de Rĕsărit, de care nu s'a deslipit şi ale căreia dogme le urmează. Ceea-ce fac Bulgariĭ vor face şi Armâniĭ.

Resultatul cel maĭ clar şi maĭ vĕdut al proclamăreĭ schismeĭ de către Patriarchie va fi autonomia deplină a bisericiĭ armâneştĭ faţă de Patriarchie, şi de aceasta nu se vor plânge Armâniĭ.

Scăpaţĭ de supremaţia năbuşitoare a unor coreligionarĭ carĭ vor să-ĭ deznaţionaliseze, eĭ nu vor maĭ depinde decât de guvernul otoman, care a fost până acum singura lor pavĕză în Impărăţie contra coreligionarilor înşişĭ.

Progresele «schismaticilor» Bulgarĭ.

Le este maĭ mult decât de ajuns Armânilor să-şĭ arunce ochiĭ în jurul lor,

în Macedonia însăşĭ, pentru ca să înţeleagă deplin cât preţ are pentru naţiunea lor independenţa religioasă de Patriarchie.

Am vorbit de Exarchatul bulgăresc şi de prosperarea Bulgarilor de la înfiinţarea luĭ.

Să strîngem cestiunea maĭ de aproape şi să intrăm în unele detaliĭ, spre a face şi maĭ evidentă afirmarea noastră.

De unde nu aveaŭ nicĭ o biserică bulgărească în toată Macedonia, Bulgariĭ aŭ astă ḑi cam 300 de bisericĭ şi treĭ Episcopiĭ: Uskub (Scopia) Ohrida, Veles (Kupruli). Apoĭ, în diecesele carĭ nu aŭ Episcopĭ bulgarĭ (Salonic, Dibra, Monastir), se află protopopĭ, carĭ depind direct de Exarch şi împlinesc o parte din funcţiunile episcopale.

Dar progresele cele maĭ evidente se văd în şcoala bulgărească din Macedonia, organisată sub direcţiunea şi ocrotirea Exarchatuluĭ, adecă a bisericiĭ.

Organisaţia bulgărească şcolară din Macedonia are în fruntea eĭ un *biuroŭ de şcoală*, sub direcţia căruia se împart subsidiile date de Exarchat. Episcopiĭ şi Protopopiĭ aŭ pe lângă eĭ comisiunĭ (eforiĭ) semi-eclesiastice şi semi-laice. In fie-care comună, comunităţile bulgărescĭ aŭ alte eforiĭ maĭ micĭ, carĭ se ocupă de şcoală. Şcoa-

lele în genere sunt supuse la inspecția comisiunilor școlare turcescĭ [1].

După o statistică oficială, *Statistica școalelor bulgare din Turcia europeană pe anul 1893—94* [2], Bulgariĭ posedă în Turcia (Vilaetele Salonic, Monastir, Uskub, Adrianopole, și în Constantinopole) 604 școale primare: 315 de băețĭ, 47 de fete, 242 mixte. Numĕrul elevilor este de 33.147: 25.219 băețĭ, 7235 fete. Institutoriĭ sunt în numĕr de 863, din carĭ 728 bărbațĭ și 135 femeĭ.

In 1845, câțĭ-va anĭ după ce începuse mișcarea bulgărească pentru Exarchat, nu eraŭ în Macedonia de cât patru școale bulgărescĭ [3].

Ceea ce va face, însă, să se vadă și maĭ bine progresele școaleĭ bulgăreștĭ e desvoltarea învĕțămîntuluĭ secundar bulgăresc în Turcia europeană. Școalele secundare bulgăreștĭ sunt de două felurĭ: gimnasiĭ complete cu șeapte clase (licee), gimnasiĭ inferioare cu patru clase. Bulgariĭ admit și fete în gimnasiile lor; aŭ decĭ școală mixtă și în învĕțămîntul secundar. Numaĭ când numĕrul copiilor e mare, eĭ crează gimnasiĭ separate

---

[1]) *L. Lamouche*, op. cit., p. 509.

[2]) Статистика на Българскитѣ училища въ европейска Турция за учебната 1893—1894 година, Filipopole 1895.

[3]) *L. Lamouche*, op. cit., p. 508.

pentru băeţĭ şi fete ; altminterelea băeţiĭ şi fetele urmează împreună în aceleaşĭ clase.

La Salonic, Bulgariĭ aŭ un gimnasiŭ complet cu şeapte clase, pentru băeţĭ : Gimnasiul *Sf. Chiril şi Metodiŭ*, care a jucat un foarte mare rol în renaşterea lor naţională. Pe lângă acest gimnasiŭ, aveaŭ alipite două clase de pedagogie pentru formarea corpuluĭ didactic. Tot în Salonic, Bulgariĭ aŭ un gimnasiŭ de fete : *Bună Vestirea*, care în 1893 avea deja şease clase complete.

Gimnasiile inferioare bulgăreştĭ sunt foarte numeroase. Ele sunt aşezate în principalele centre de poporaţie, în carĭ Bulgariĭ voesc : saŭ să întărească aspiraţiile naţionale în popor, saŭ să bulgariseze pe locuitoriĭ de alte naţionalităţĭ. Ast-fel aŭ înfiinţat un gimnasiŭ în Cruşovo, oraş curat românesc, unde, la o poporaţie de aproape 17.000 suflete, se află abia 1000 de *Miacĭ*, adică Armânĭ bulgarisaţĭ.

In total, în 1893, Bulgariĭ aveaŭ în Turcia (vilaetele Salonic, Monastir, Uskub, Adrianopole şi în Constantinopole), 59 de gimnasiĭ, dintre carĭ 36 de băeţĭ, 7 de fete şi 16 mixte, cu o poporaţie de 2.023 elevĭ : 1672 băeţĭ, 374 fete ; iar profesoriĭ eraŭ în nu-

mĕr de 130, din carĭ 114 bărbaţĭ şi 16 femeĭ.

Cifrele acestea sunt destul de elocinte.

Ceea ce le dá o elocinţă maĭ mare este faptul că, numaĭ în cele treĭ vilaete ale Macedonieĭ. şcoalele primare bulgăreştĭ eraŭ în 1893—94 în numĕr de 514, adecă : 263 de băeţĭ, 42 de fete şi 129 mixte, cu o proporţie şcolară de 28.269 copiĭ: 22 013 băeţĭ şi 6256 fete, şi cu un total de 745 învĕţătorĭ, din carĭ 623 bărbaţĭ şi 122 femeĭ.

Cele maĭ multe şcoale sunt în vilaetul Salonic, dar nicĭ vilaetul Monastir nu e mult maĭ prejos (211 în întâiul, 198 în al doilea).

Cât priveşte învĕţămîntul secundar bulgăreesc în cele treĭ vilaete ale Macodenieĭ, avem, pentru 1893—94, următoarele ţifre : 47 gimnasiĭ, dintre carĭ 27 de băeţĭ, 6 fete şi 14 mixte, cu o poporaţie şcolară de 1698 elevĭ : 1397 băeţĭ şi 297 fete. Corpul profesoral era compus din 108 profesorĭ, adecă 95 bărbaţĭ şi 13 femeĭ. In Macedonia se află şi gimnasiul complet de băeţĭ şi cel de fete şi şcoala de pedagogie.

Aceste date se înţeleg maĭ bine, dacă privim modul cum prosperează, an de an, şcoalele bulgăreştĭ în Turcia europeană.

Din 1885 până în 1888—89, numĕrul şcoalelor bulgăreştĭ din cele treĭ vilaete ale Macedonieĭ a crescut cu 103 pentru băeţĭ şi cu 21 pentru fete, de la 273 şi 30 la 376 şi 51. In total sporul a fost de 25 şi 5 anual. Institutoriĭ aŭ sporit cu 28 pe an pentru băeţi şi cu 11 pentru fete. Sporul cel considerabil a fost în privirea poporaţieĭ şcolare. In intervalul dintre 1885—86 şi 1888—89 băeţiĭ carĭ aŭ frecuentat în plus şcoalele bulgăreştĭ din Macedonia aŭ fost în numer de 5293, iar fetele în numĕr de 1146, cu un spor anual adecă de 1323 pentru băeţĭ şi de 286 pentru fete [1])

Din 1888—89 până în 1893—94, după cum se vede din ţifre, sporul s'a menţinut, ba chiar a şi crescut.

O observaţiune interesentă de făcut aci şi pe care o scot în relief fântânele oficiale din carĭ sunt scoase aceste ţifre, este acea că, de la 1888—89 încoace, toate sforţările Bulgarilor în privinţa şcoalelor s'aŭ îndreptat în Macedonia propriŭ ḑisă; şcoalele lor din Turcia (vilaetul Adrianopole şi

---

[1]) *L. Lamouche*, op. cit., p. 512—514. Tabelele d-luĭ Lamouche asupra instrucţiuniĭ bulgăreştĭ în Macedonia, carĭ figurează la paginele arătate, sunt scoase din publicaţiunĭ oficiale.

Constantinopole) aŭ mers înapoĭ. Eraŭ 144 cu totul în 1888—89 şi sunt numaĭ 90 în 1893—94, cu tot sporul însemnat al numĕruluĭ total al şcoalelor bulgăreştĭ din Turcia europeană.

Aceste date nu aŭ, pentru Armânĭ, nevoie de nicĭ un comentariŭ. Trebuind să-şĭ apere naţionalitatea contra tuturor propagandelor de desnaţionalisare, eĭ ştiŭ ce fac, atuncĭ când lucrează ast-fel cum o fac pentru a dobândi Episcopat naţional[1]).

---

[1]) Acest studiŭ apăruse deja în *Voinţa Naţională*, când am găsit, în *Politische Correspondenz* din Viena de la 9 Ianuarie 1897 st. n., într'o notă primită de la Sofia, o însemnare pe basa datelor oficiale asupra stăriĭ actuale a şcoalelor bulgăreştĭ din Macedonia. Iată cuprinsul acesteĭ note, care completează datele de maĭ sus :

«In cursul anuluĭ şcolar 1894—95, existaŭ în Macedonia şi în vilaetul Adrianopole 667 şcoale primare, din care 592 de băeţĭ şi 75 de fete. Dintr'aceste şcoale, 111, maĭ ales din cele de fete, se află în oraşe şi 556 sunt şcoale rurale. Cea maĭ mare parte din ele se află în vilaetul Salonic. In anul 1896, s'aŭ creat 63 de şcoale nouĕ, toate fără excepţiune la sate şi pentru băeţĭ.

«Corpul didactic se compune din 946 persoane ; 788 învĕţătorĭ şi 158 învĕţătoare. In raport cu anul trecut, numĕrul institutorilor a crescut cu 86.

«Numĕrul elevilor este de 12.963 în vilaetul Salonic, 6.304 în vilaetul Monastir, 6.194 în vilaetul Uskub, 115 în vilaetul Adrianopole şi în Constantinopole. Şcoalele de fete sunt, în mijlocie, maĭ bine cercetate. In raport cu anul trecut, numĕrul şcolarilor a crescut în 3.766.

«In toată Turcia europeană, sunt 69 şcoale secundare. In Salonic există un gimnasiŭ cu 7 clase,

V.

Am ajuns la sfîrşitul studiuluĭ ce întreprinsesem. Din toate faptele, pe carĭ le am arătat, este evident că, orĭ-ce ar dice poporaţiile neotomane din Turcia asupra situaţiuniĭ confesiunilor lor, Armâniĭ dimpotrivă nu aŭ a se plânge decât de primejduirea la care naţionalitatea lor este expusă din partea coreligionarilor lor. Tot odată, eĭ n'aŭ fost ocrotiţĭ decât de Turcĭ. Este ast-fel vĕdit interesul mare ce eĭ aŭ să urmeze calea de lealitate către Sultan, pe care aŭ mers până acum, şi tot-odată să-şĭ câştige individualitatea lor bisericească în Impĕrăţie.

Din nenorocire, nu tot-deauna guvernul Românieĭ,—care adese-orĭ a putut sprijini năzuinţele leale ale Armânilor,—a înţeles că singură lealitatea deplină şi nebântuită poate fi directiva aspiraţiunilor armâneştĭ. Atuncĭ, toată lucrarea Armânilor şi tot ajutorul moral ce li se dăduse din partea unor oamenĭ ca A. G. Golescu, C. Negri, D. Brătianu, etc., graţie

---

o şcoală pedagogică cu 3 clase, şi un gimnasiŭ de fete. Cele maĭ multe şcoale sceundare aŭ 1 clasă, urmează apoĭ cele cu 3 clase, al căror numĕr s'a urcat cu 9 anul acesta. Aceste şcoale secundare ocupă 202 profesorĭ şi 44 profesoare şi aŭ fost cercetate de 2350 elevĭ, ceea ce se egalează cu un spor de 397».

sprijinuluĭ cărora, pe când aŭ fost representanţĭ aĭ Românieĭ la Constantinopole, s'a dobândit ocrotirea şcoaleĭ române în Macedonia,—aŭ fost pe punctul de a fi compromise.

Lucrurile s'aŭ schimbat, însă, şi, după cum ele sĕ presintă astădĭ, sunt cele maĭ bune prospecte ca, sprijiniţiĭ de însăşĭ Poarta, căreia îĭ sunt fidelĭ supuşĭ, Armâniĭ să-şĭ dobândească, prin autonomia bisericească, individualitatea proprie în Impĕrăţie.

Purtarea acelora carĭ, după ce le-aŭ zădărnicit odată acţiunea, aŭ trecut astădĭ pe faţă de partea protivnicilor lor şi oferă acestora arme şi argumente în contră-le, va rĕmânea, însă, o neştearsă ruşine. Ea este una din numeroasele probe că, în partidul conservator, viază încă puternice relele apucăturĭ şi năravurĭ ale unuĭ trecut, când protivniciĭ neamuluĭ românesc îl exploataŭ în beneficiul lor exclusivist şi împotriva redeşteptăriĭ sale.
